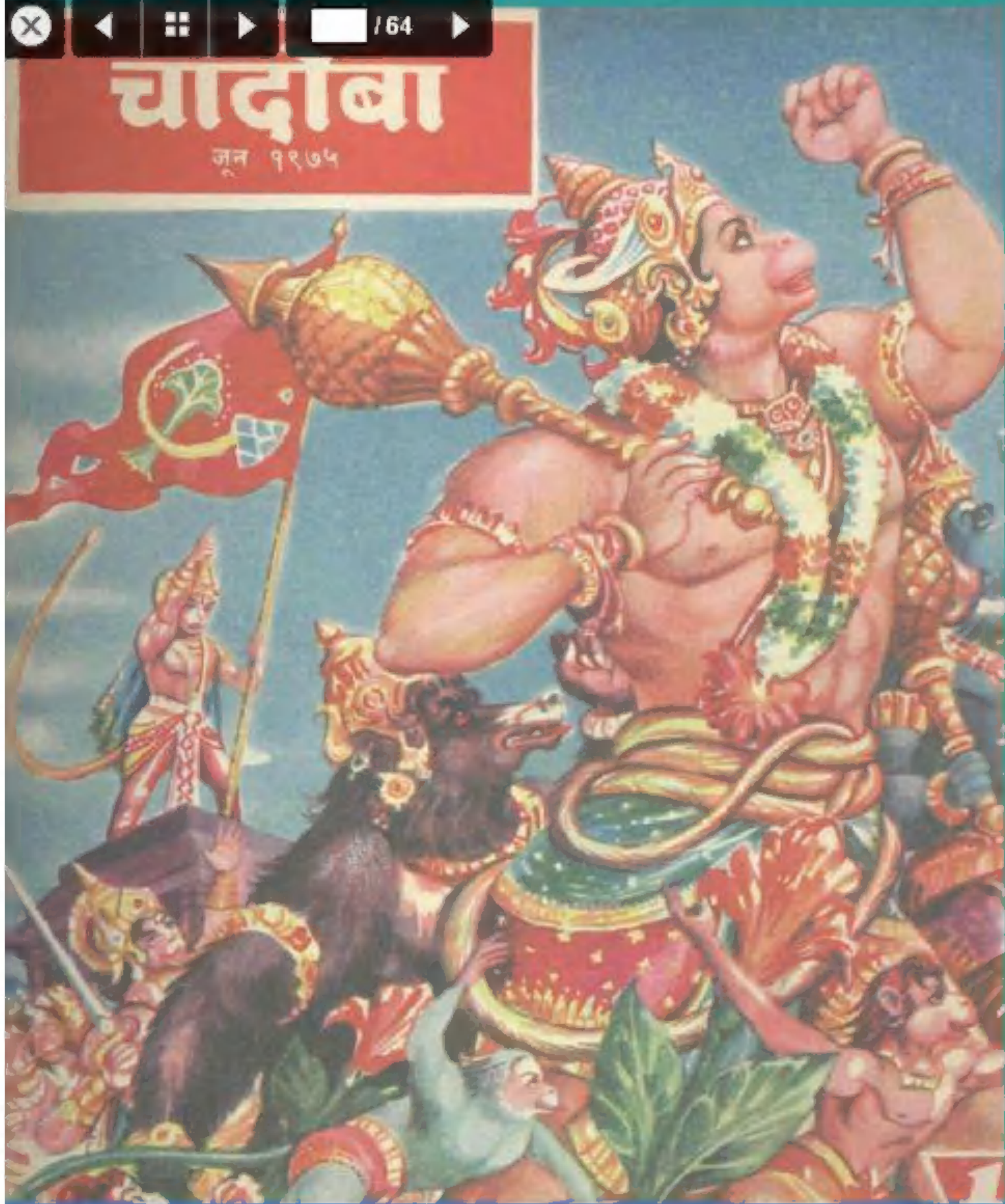

चादाबा

जून १९७५

मिश्रभेद

[२२]

लढाड मणसची गोष्ट
कोशळ देशाची राजधानी अयोध्या नगरी
येथे मुख्य नावाचा एक चक्रवर्ती
राजा राज्य करीत असे. त्याच्या साम्राज्यात
अनेक लहान मोठी संस्थाने होती.

एकदा जंगलातल्या संन्यासिकांच्या शास्त्र-
वरचा अधिकारी फार आतुरतेने येऊन
राजाला म्हणाला—“महाराज! विध्यक
नावाच्या एका बंडखोराने बंडाचे दिशाण
उभारले आहे. हे बंड चिरइन टाकण्याचे
काम मला जमने नाही. म्हणून आपण ते
कार्य पुरे करावे अशी विनंती आहे.”

राजाने बंडखोरांना शिक्षा देण्यासाठी
बलभद्र नावाच्या हुशार व पराक्रमी
मन्थाला पाठविले.

बलभद्र निघून गेल्यानंतर उन्हाळ्याच्या
अगदी शेवटाला अयोध्येला एक दिगंबर

संन्यासी आला. तो पयिका हात वगैरे
पाहून ज्योतिष मागून असे, मी जन्म
पयिका करून देई, शत्रु व अपराधुनांची
फांलिने मागे. मनातल्या काही गुण
गोप्यी व नवे मागून त्याने नागरिकांच्या
मनात आश्चर्या ज्योतिषावर विश्वास
उत्पन्न केला.

त्या ज्योतिष्याच्या विषयी सगळे राजाने
त्याला राजवाड्यात घालवून विचारले—
“स्वामीबुवा! आपण मनातली गोष्ट
मागता हे मी ऐकतो, होय ना?”

“ते विचारून चक्कशी करून पहावी.
म्हणजे आपली स्वाधी घटेल!” असे
मागून संन्यास्याने, आपल्या ‘मौढमोठ्या’
कामाचे तिखट मीठ लावून वर्णन केले.
राजाने त्या संन्यास्याला आपल्या
राजवाड्याच्या आवारात येऊ घातून देऊन

‘त्याच्या’ जवणाची सोय करून दिली. राजा
दररोज त्याच्या वर्तनाला जाई.

एके दिवशी संन्यासी राजवाड्यात
पायबाली घेऊन म्हणाला—“राजन्, मला
स्वर्गातल्या देवांनी कारफार आग्रह करून
स्वर्गात भेटायला बोलाविले आहे. मी ‘तुको’
वकी प्छापस घेऊन ते जण काही धरणेच
येऊन बसले. तेव्हा मी आपला भौतिक वेह
भुलीवात म्हणजे पड्यात सोडून सूक्ष्मदेह
धारण करून स्वर्गाला जाऊन आलो
आणि या भौतिक देहास प्रवेश केला.
देवांनी आपली कुशल वार्ता विचारून
आपल्या मनात काही विचारावयाचे
असल्यास विचारून घ्यायला मागितले आहे.”

ते ऐकून राजा जाक्षय्यवकित्तच आला.
म्हणाला—“महात्मन्! आपण स्वर्गात कसे
काय बसला?”

“राजन्! तो तर माझ्यासारख्या
योग्याचा एक खेळ समज. मी दररोज
स्वर्गाला जाऊन येतो.” संन्यासी म्हणाला.

राजाचा तो भावशेपणाच होता. कदा-
चित संन्यास्याला अष्टसिद्धी प्राप्त असा-
व्यात असेही त्याला वाटले. संन्यास्याने
अनेक अविश्वनीश असे चमत्कार करून
जाक्षय्याचे राजाने एकलं दिले. या
सर्वांचा त्याच्या मनावर फार परिणाम
जाला होता. त्याने राज्यकारभाराच्या

कामात लक्ष द्यावे सोडले, राणीची फिकीर
विदा काळजी करायची सोडली आणि
रात्रंदिवस त्या संन्यास्याच्या शेजारी बसून
त्याच्या स्वर्गेलीकात जाऊन याच्या काथा
ऐकू लागला. त्यामुळे राज्याची व राजकीय
परिवाराची स्थिती फारच बिघडली.

त्याच मुसारास रानटी जातीचे बंड
मोडून येथी बलभद्र राजधानीस परतला.
राजधानीत पाऊल टाकताच त्याला राजा
संन्यास्याच्या हातातले एक बाहुने होऊन
शेव्याचे कळले. त्याने खास महालात जाऊन
पाहिले तर तिकडे शुकशुकाट होता. चौप-
द्वार शिपाई कोणी नव्हता. एका खोलीत
एकांतात राजा त्या संन्यास्याजवळ बसलेला

बलभद्राला दिसला. सन्यासी राजाला काही अत्यंत गुप्त अशा गोष्टी मागत होता आणि राजा सन्यास्याच्या तोंडची 'मूषत' फुले झेलीत होता.

ते सर्व पाहताच सर्व परिस्थिती सन्याच्या लक्षात आली. त्याने राजाला— "महाराजांचा अयज्यकार असो" असे म्हणत सगळ्या नक्षत्रकार केला. तो ज्या काळासाठी गला होता त्यात यशस्वी झाल्याचे राजाने मन्थाला विचारले नाही व सन्यास्याकडे संकेत करून घ्याना ओळखले का?" असे विचारले.

"अनेक शर पुर्वाना आपले शिष्य करून घेण्याची थीर साधूंस कोण ओळखणार नाही?" हे मधूनमधून स्वर्गति जाऊन येतात असेही मी ऐकले आहे." बलभद्र म्हणाला.

"यात शंका कसली?" राजा म्हणाला. आपल्या विषयी इतक्या गौरवनीय शब्दात मन्थाला बोलतांना ऐकून सन्यासी फुलून जाऊन संश्याला म्हणाला—"भंजीबघ्यांना ते

पाहण्याचे कुठूनही असेल तर प्रत्यक्षच पाहण्याला मिळेल." असे म्हणत सन्यासी भटात जाऊन आतून कडी लावून बसला. काही क्षण सन्यावर बसून राजाला म्हणाला—"ते स्वर्गांतून केव्हा परत येतील काही कल्पना आहे का, महाराजांना?"

"तसो वाई का? ते आपला भौतिक देह घळात मोडतात आणि सूक्ष्मदेह धारण करून स्वर्ग प्रवेश करतात." राजा म्हणाला.

"ते खरे असले तर लाकडे व अग्नी आपणून मी मंडाला अग्नी देतो." तशी म्हणाला.

राजाने आश्चर्याने विचारले—"का ते?"

"कशाचा म्हणून विचारतो? हा देह लाकडासारखा जळून सन्यावर ते सूक्ष्म देहाने आपणारा भटायला येत जातील. त्यामुळे जगात आपली कीर्ती सर्वत्र पसरेल. या सुद्धांत मी आपल्याला नाग-कुमाराची गोष्ट सांगलो." तशी कथा सांगू लागला.

तिल्ल्या बहिणी

[१०]

[दावीशाल्मना भेटायला येवला राक्षस त्याच्याकडून तिल्ल्या भावंडांशी त्याला कमळियाचे कळण्यावर परतला. सधनरी मुद्दामिनीच्या भदरीने तंछनकुमार व मिमोष उभयतांना पुन्हा मानवरूप मिळाले आणि ते राक्षसाच्या भुयाराला बसे जावयाचे त्याचा विचार छत्र सांगले. पुढे—]

त्याच्या जवळ शहीवाच्याकडून आलेली भस्मे व ओवने राक्षसाच्या भुयाराला कुचकामाची आहेत हे कळल्यावर दुसरा काही उपान आहे का तिचे विचार करू लागले. तिच्या त्यांच्या मनात एक चंका आली. हा राक्षस जगात कोठून कोठून हिटून हुडकून जुळघानाच घरून आपला आहे तर आपण आतांपर्यंत कोसे काय त्याच्या नजरेतून सुटलो?

दुसऱ्या दिवशी ते राजकन्यांना भेटले तेव्हा उदयनने त्यांना तोंचे प्रदन केला. ते ऐकून म्हांनादेखील आश्चर्य वाटले. परंतु मुभाविणी म्हणाली—"तुम्ही विचारलेत ते बरोबर आहे. आम्हांला नाही ही गोष्ट कधी सुचली. एक कारण असू शकेल, तो तुमच्या वाटेला न येण्याचे. नाही तर त्याने तुम्हांला सोडलेच नसते. कारण असे..." बोलतां बोलतां ती मध्येंच थांबली.

“विचार ना काही हरकत नाही. तुला वाटते ते कारण असेल तर सावध रहायला बरेच की!” निशीथ म्हणाला.

तेव्हा सुभाषिणी म्हणाली—“तसे काही नाही. जूळ्या किंवा तिळपांख्या अंगात किंवा अवयवात काही व्यंग असेल तर ती जुळी किंवा तिळी त्या राक्षसाने घेतलेल्या व्रताभ्रमाणे बळी घायला उपयोजी नाहीत. बळी द्रव्यापूर्वी फार सावधपणे तो ही मनाची खात्री करून घेतो, तसे गुपच्यात तर काही व्यंग दिसत नाही. म्हणूनच ते कसे विचारायचे, म्हणून भी मागे पुढे करीत होते.”

ते एकल्यावर तिचे एकदम म्हणाले—
“तुला वाटते त्यास गैर काहीच नाही. उलट ते अगदी बरोबर आहे.”

त्यानंतर उदयनने त्याच्या व त्याच्या भावंडांच्यात अंगात जन्मापासून जे व्यंग होते ते सविस्तर सांगितले आणि दावी-वाल्यांच्या अंगनांचा प्रयोग केल्यावर तिघांच्या डोळ्यातले व्यंग कसे नाहीसे झाले हेदेखील सांगितले.

त्या सर्वांचे असे डोळणे चालू असता राक्षस येण्याची खूण, म्हणजे वावटळ आली. तिघी राजकन्यांनी सरीवरात पटापटा जडवा टाकल्या. परंतु तिघां भावंडांना वाचविणे त्यांना शक्य झाले नाही. उदयन जख्खचे पांढरे भस्म काढून स्वतःवर टाकणार इतक्यात राक्षसाने त्यांना आपल्या मुठीत उचलून घेतले.

तिचे भाऊ मनात पावकून गेले होते. तरी तोंडावर त्यांनी मनःकळा घाबरतपणा उमटू दिला नाही.

राक्षसाने त्यांना विचारले—“कोण रे तुम्ही? माझ्या या प्रदेशात कसे काय आलात? खरे काय ते सांगा, नाही तर यापूर्वी जालेल्यांची जी गत झाली, तीच तुमची होईल, हे बिसरू नका.”

उदयन जणूकाही त्याला मोती मुळीच वाटत नव्हती असा स्वराने म्हणाला—“होय

रे बाबा! या प्रदेशात प्रवेश करणे कठीण आहे, कष्टाचे आहे, धोव्याचे आहे या तुक्या प्रदेशात पातळ टाकल्यावर आम्हाला कळले. आधी आम्हाला ते माहीत नव्हते. आता आम्ही जिवंत बाचणे शक्य नाही हे कळले तरी आम्ही म्हणतो ते प्रथम ऐकून व आणि त्यानंतर तुला जे करावयाचे असेल ते झाल कर.”

“दिसतो आहेण बौतमर, पण गप्पा-शाम मेल भरल्या पाहता काहीच की रे! माझ्या धाकट्या भावाला फसविले ते तुम्हीच नाही का रे? ते सोडा. प्रथम हे सांगा, गुलामांतो, तुम्ही या प्रदेशात व या माझ्या महालात चोरासारखे किरलांतच कशा?” राक्षसाने विचारले.

“ते माय बरोबर नाही. आम्ही चोरा-सारखे नाही फिरलो. तसे येण्याचे कारणच नाही. आम्ही आलो ज्या कारणासाठी ” जसे उदयन काही सांगत असतां मध्येच “काय, झाले? मला फतविण्या-साठीच तर.” असा आवाज ऐकू आला.

तिघां भावंडांनी आवाज आला त्या बाजूला बळून पाहिले तेव्हा त्यांनी पूर्वी ज्याला फसवून दावीवाल्याकडे पाठविले होते तोच राक्षस त्यांच्या पावले टाकीत रागाने त्यांच्याच बाजूला येत असल्याचे त्यांना दिसले.

राक्षसजवळ आल्याबरोबर दुसऱ्या राक्षसाला म्हणाला—“दादा! यांच्या समा-चाराला मी येणे आहे. तु घेऊ फुकट घालू

नकोस. तू आपल्या शिकारीला निघून जा, कसा!"

धाकट्या भावाने सांगितल्याबरोबर मोठा भाऊ म्हणजे हे एक मोठेच प्रकरण दिशने आहे. म्हणजे हे तिथे वाड्या धाकट्या भावाच्या गाहितीचे दिसत आहेत. मग त्यालाच काय ते कस द्यावे. असा विचार करून मनाची ठरवून पुन्हा गूढ रूपाने आकाशात उडून अवश्य जाला.

त्यानंतर पाठीपाठ धाकटा भाऊ तिघां भावंडांना घेऊन तो पाहारा देत उभा होता त्या वाड्यात घेऊन गेला. त्यांना त्याने स्वस्थ बसायला सांगून विचारले—"काय रे गोरानो! तुम्ही दाढेवाल्याला फसविलेत

आणि मलाही फसवायला विचाला होतो. परंतु तुमची लवाडी फसली आणि तुम्ही माझ्या तावडीत सापडल्यात. दाढीवाल्या-जवळ तुम्हांला ती अंजने व भस्मे मिळाली होती आणि तो पंचा मिळाला होता. कोठे आहेत ती? काढा ती आणि समोर ठेवून मुनगट्याने उभं रहा करो. नंतर इतर गोष्टी सांगायच्या असतील त्या बोलो."

तिळी भावंडे काय करणार? त्यांनी सर्व बसून तोंडातून एक 'ब' काढल्या-जिवाय राक्षसासमोर ठेवल्या. नंतर राक्षस म्हणाला—"काय रे गोरानो! मी किती दिवसांपासून येथे पाहारा देतो आहे. परंतु आजपर्यंत कोणो माझ्या हातात सापडलाच आणि दगडाची मूर्त होऊन राहिली उभा जायच्या जागी. ते पहा सर्व आपल्या लवाडीचे फळ भोगीत उभे आहेत तेथे! मला तुम्ही त्या दिवशी फसविलेत ना, तेव्हापासून मला ज्ञाप नाही. मी पोटभर खाल्लेयुद्धा नाही. खूप भूक लागली आहे. गेला एक राहिला तुम्हांला शिष्या देत कसा काडला असेल माझे भलाच माहीत. आज मात्र मननीवत वाजत घेणार आहे." जसे म्हणत त्याने ती मंत्रवलेला पंचा अचरित. त्यावर पुष्कळ खाल पडायचे होते.

भावंडांनागुडा त्याने त्यातली फळफळावळ लावली दिली. त्यांनीगुडा पोटभर खाऊन घेतले. नंतर त्याने तिघांना एका दीरखंडाने छान बांधून "मी थोडे तापवलेले पाणी पिऊन तुम्हांलागुडा देतो." जसे म्हणत सरोवराच्या दिशेने निघून गेला.

काही वेळाने ती तीन पाताळ्या द्रोणात पाणी घेऊन आला आणि तिघां भावंडांना त्याने ते प्यायला दिले.

त्याने आपल्यावर केवढे उपकार केले असे वाटले तिघांना आणि तिघे काही एक विचार न करता गटागटा ते पाणी प्याले. आणखी काय होणार? पाणी प्याल्यावर तिघे दगडाचे पुतळे होऊन गेले.

ते पाहून खरखरवां हुसत रावण नेघून वाड्यात निघून गेला. त्याच्या बसण्याने क्षरा वाडा दुसडुमला. परंतु थोड्या वेळाने परत येऊन त्याने ते तिळी पुतळे, तो पाहारा देत उभा होता. तेथे नेऊन ठेवले.

इकडे त्या तिघां तिळ्या मुलाची ही गत झाली आणि विकडे दानशील राजा, राणी पद्ममूली काळवीत मोठ्या कष्टाने दिवस काढीत होते. आपल्या मुलींना शोधून आणायला ती बोजिरवाणी मूले गेली होती. त्यांना मीच नाही का पोढे मिळवून दिले होते! अजून कां बरे परत आली नाहीत? शीघ्र विचारात दोघे राजाराणी दिवस आणि रात्र काढीत होती. त्याने त्यांना वाढविले त्याच दिवशी एक काम केले होते. त्याने

आपल्या किल्लाच्या सर्वोच्च बुरूजावर एक खोली बांधविली होती त्या खोलीत वसून पाहिले तर दृष्टी जाई तेवढा दूरचा प्रदेश त्यात हिडणारा प्रत्येक मनुष्य प्राणी राजाला स्पष्ट दिसत होता.

मिळी भावंडे जाऊन पांच वर्षे लोटली. आश्रयार्थ ती कोठे आहेत करीत आहेत कळायला मार्ग नव्हता. म्हणून राजाची कळवळी दिवसेंदिवस वाढतच गेली. परंतु त्याने अद्याप आशा सोडली नव्हती. तो मधूनमधून ज्योतिष्माला बोलावून विचारू—“मुली आहेत तिथे कुशल आहेत ना? त्यांच्या जिवाला काही अपाय नाही ना कुशल” आणि ज्योतिषी पूर्वेक परत

म्हणून राजा मनावे समाधान करून तेथून दिवस मोजीत पडून होता.

एके दिवशी पहाटे अंधुक उजेडात राजा नित्याप्रमाणे त्या खोलीत वसून पहत होता. अंधुक उजेडात राजाला दूर दोन छोटे भरघाव त्याच्या वाड्याकडे घावत येत असलेले दिसले. त्या घोड्यांचा रंग, त्यांच्यावर बसलेल्या स्वारांचा आकार आणि त्यांना बांधलेले काळे झेंडे पाहून राजा मोठ्याने ओरडला आणि स्वतःच्या कळीत खत्री खूपसून जीव द्यायला निघाला. परंतु ओरडल्याबरोबर उठून पाहरेकरी घाबले. म्हणून राजाच्या कोन बांचला. परंतु भोवळा येऊन पडलाच.

राजाने डोळ उघडायला व ते घोडे येऊन समोर उभे रहायला एकच गाठ पडली.

ते परतलेले घोडे त्याने स्वतः तिघांता दिलेल्यांपैकीच होते. परंतु त्यांच्यावर बघून आलेले स्वार मात्र त्या तिळपा भावंडांपैकी नव्हते. ते त्यानेच गोघात पाठवलेल्या नोकरांपैकी दोघेजण होते.

राजाने उठून त्यांच्याकडे घावत जाऊन त्यांना विचारले—“कोठे आहेत मुली? कोठे आहेत तीं मुले? हे घोडे कोठे मिळाले तुम्हांला?” राजाने प्रश्नांची झडीच नुसट केली.

सेवक म्हणाले—“महाराज! क्षमा करा, राजकुण्यांचा किंवा त्या मुलांचा पत्ता लागला नाही. आम्ही गावोगाव शोध काढत फिरत जात असतो आम्हांला एका मैदानात हे घोडे दिसले. त्यांचा ओठबुन आजच्या राजकुण्या व तिळी भावंडे जवळपासच कोठेतरी असतील असे समजून जवळपासचो जागा हुडकुन पाहिली. परंतु वराच वेळ शोध काढल्यावरही काही खूप देखील न मिळालेले पाहून निराश होऊन, निदान ही गोष्ट आपणांला कळवावी म्हणून धावत आलो. कदाचित सर्व दुसऱ्या वाटेने सुखरूप पोचले असतील असेही वाटले.”

“नशिवात काय आहे, कोणास ठाऊक?” असे म्हणत राजा पुन्हा भोवळ येऊन पाहला.

राजवाड्यातकी सर्व लहानघोर मंडळी जगली व राजाच्या मनाचे सांत्वन झाल्यावर त्याने बालेच्या घोडेस्वारांना जवळ बोळाविले आणि विचार लागला—“अरे,

तुम्हांला मुलांती हुडकुन आल्याला पाठवून होते आणि तुम्ही रिकाम्या हातांनी परतलातच का? त्यांना सोडवायला मेलेली तिळी मुले कोडे आहेत? विचारी तीमुढा कोणत्या संकटात सांपडली आहेत, न कळे! काहीतर त्यांचा पत्ता इतके दिवस लागू नये म्हणजे काय? मात्ता जीव तर कंठापर्यंत आला आहे. क्षणभर देखील सगळ उभे राहवत नाही. तुम्हांला पाहून काहीतरी शुभ समाचार कळणार असे वाटले होते. तेव्हा जाऊन पुन्हा पहा, काही पत्ता लागतो का. तुम्ही येईपर्यंत मी राहतो की जातो, ते त्या परमेश्वरालाच माहीत! वर तर निघा!” असे म्हणत राजाने त्यांना पुन्हा पाठविले.

नांकर आल्याची बातमी अतःपुरात ही पोचली. त्या दुःखाने खचून गेल्या राणीच्या मनाला पुन्हा धक्का बसला व ती भ्रमिष्टासारखी बघवू लागली.

(क्रमशः)

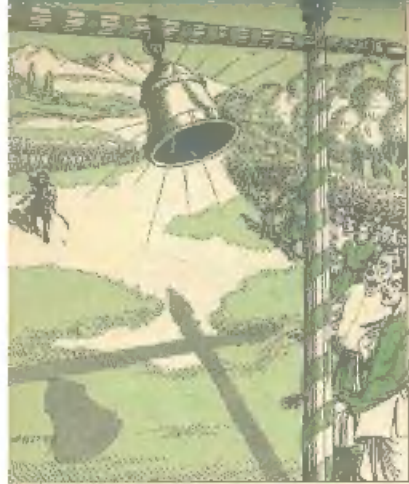

तीन धनुर्धारी

विक्रमादित्याने हट्ट खोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला घेत सांचावर काढून घेतले आणि मोनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रवात बसलेला वेताळ झाला म्हणाला—“राजा, तू फार मोठा प्रतिभावान वाहेस ही गोष्ट खरी असली तरी जगात एकाहुन एक प्रतिभावान लोक आहेत ही गोष्ट विसरून काळणार नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला साचीची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी शक्याउजव्या दोन्ही हातांनी बाण मारू शकणारा एक हुशार धनुर्धारी होता. तो वडल्या पक्ष्यांनादेखील नेम ठरून मारीत असे. म्हणून त्याला सव्यसाची हे मिळाले. सर्व लोक आपल्या धनुर्विद्येची वाखाणणी करीत आहेत, हे तरी आपल्यापेक्षा कोणी जास्त निष्णात आहे का

वेताळच्या गोष्टी

वाण सोडला. वाण धरलेला लागला. प्रेक्षकांनी दाखीचा वाजपुन त्या अंध धनुर्धर्माच्या कौशल्याची वाखाणणी केली.

सव्यसाची त्या अंध धनुर्धर्माच्या भेटला. म्हणाला—“दादा! मी दोन्ही हातांनी नेम धरून वाण मारतो, उडत्या पक्ष्याची नेम पकू शकतो. परंतु फक्त वाताज ऐकून तुझ्यासारखा नेम नाही घरता येत मला.”

“म्हणून तर मला लोंक शब्दवेधी म्हणतात. ज्या लोकांना दिसते ते डोळ्यांपासून पट्टी बांधून शब्दवेधी वाण मारतात. परंतु माझ्यासारखा जन्मांच कोणी जगात नाही.” वांगळा शब्दवेधी म्हणाला.

सव्यसाची म्हणाला—“धनुर्विद्येत किती प्रकार आहेत, हे माझ्यासाठी मी हिडतो आहे.”

“असं! तरमग चल. मीमुढां तुझ्या बरोबर येतो.” आंगळा धनुर्धरी म्हणाला. दोघे निघाले आणि धर्मपुरीच्या बागेच्या काठामे एका दाट अरण्यात येऊन पोचले. जाणखी पुढे गेल्यावर त्यांना एक चकित करून सोडणारे दृश्य पहावयास मिळाले. एक बांबूच्या वेटाच्या ताबळीत एक थोडा मनुष्य बसलेला होता. त्याला दोनही हात नव्हते. केव्हा तरी अपघाताने तुटले होते. तो डाव्या पायात धनुष्य घेऊन तोंडाने वाणाचा नेम धरून बसला होता.

तो वाण त्याने सोडला आणि दुसऱ्या मृगाला हाताच्या डोक्या पक्ष्याने एक जोडपे बसले होते त्याला लागला. तत्क्षण पक्ष्याचे ते जोडपे जमिनीवर पडले.

तो चमत्कार पाहून सव्यसाचीने आंगळाला त्याचे वर्णन करून सांगितले.

अंध धनुर्धरी शाल्वर्यचकित होऊन म्हणाला—“हा वापणां बोधांन जास्त निष्णात आहे की नाही?”

दोघे त्या थोड्या धनुर्धर्माच्या भेटून त्याच्या धनुर्विद्येची स्तुती करीत म्हणाले—“दोन्ही हात शक्ति तुम्हांला, तरी तुम्ही अचूक नेम मारलात! आम्ही इतका तरबेज धनुर्धरी कोठेही आजपर्यंत पाहिला नाही!”

दोघांनी त्याला आपल्या कौशल्याची माहिती सांगितली.

“माझ्यासारखा हात नसून अचूक नेम मारणारा धनुर्धर मी जगात कोठे पाहिला नाही. मग तुम्ही तरी कौतून पाहणार? मला दोन्ही हात असते तर मी पायांबरोबरच धनुर्विद्येच्या इतर प्रकारांत प्राविण्य मिळविले असते.” तो थोडा म्हणाला.

सव्यसाची अंध व थोड्या धनुर्धर्माचा म्हणाला—“आपण तिघेही धनुर्विद्येत आपापल्या पटीने निष्णात आहो, मग आपल्या या कलेची गोष्ट राजाला कळली नाही,

तर काय उपयोग? म्हणून आपण धर्मपुरीच्या महाराजांकडे जाऊ या आणि आपल्या कलेचे प्रदर्शन करू या. आपल्याला कीर्ती मिळेल व चार पैसेदेखील मिळतील.”

“परंतु महाराजांकडून जे इनाम मिळेल, ते आपसात वाटून कसे काय घ्यायचे?” थोड्याने विचारले.

“तिघे मिळून सर्व बक्षिसे सारखी-सारखी वाटून घेऊ या. त्यात कठीण काय आहे?” सव्यसाची म्हणाला.

परंतु त्या थोटीस थोटा कबूल झाला नाही. त्याचे वाटत होते की सर्वांनी सारखेसारखे वांटे करून घेतले तर त्याचे फार मोठे नुकसान होईल. कारण महाराज

पहावे, या विचाराने तो अशा हुशार धनुर्धर्माच्या शोभाय निघाला.

बरेच दिवस प्रवास केल्यानंतर तो एका गावाला आला. तेथे त्याने चवकशी केली तेव्हा त्याला फळणे की बसरा आला आहे आणि मोठमोठे धनुर्विद्याविशारद आपल्या कौशल्याचे प्रदर्शन करायला जमले आहेत. तेव्हा सव्यसाचीने आपल्या प्राविण्याचे प्रदर्शन करण्याचे ठरविले.

चांदीबाजूला लोंक बसले होते आणि मध्यभागी रिकाम्या भेदानात एक घंटा बांधलेली होती. एका आंगळ्या माणसाने धनुष्यावर वाण पडविली आणि घंटा वाजल्याबरोबर त्या घंटेचा नेम धरून

Fullscreen 127 X

महाराज म्हणाला— "समजुराच महाराज तुम्हाला तिघांना योग्यतेप्रमाणे वक्षिसे देतील अशी खोटी संमजूत करून घळ नका. वक्षिसे कशी बाटण घ्यायची हे प्रथमच तुम्ही आपसात ठरवून घ्या."

सव्यसाचीला राग आला म्हणाला— "तू आमचे आपसांत भांडण लावून संमत पाहणार आहेस, वाटते? जणुकाही महाराजांनी वक्षिसे दिलेच आणि आम्ही कोणी फोडून घेतलीच, तू असे काही बोलते आहेस. चळ, चालू लाग."

ती तरुण कातकरीण खदखदां हसू लागली.

"तू कांय हसलीस?" शब्दवेदीने तिला विचारले.

"हसू नाही तर काय रडू? तू आहेस अधिका. पाला हात नाहीत आणि हा हात पाय असलेला चांगले डोळे असलेला. तू तुम्हाला तिघांना खूप बडवून सर्व वक्षिसे एकदा वळकवून बसेल. म्हणून पहिल्यानेच काय ते ठरवून घ्यायला मी सांगितले. तुमच्यात लहान घोर कोण हे तुम्हीच ठरविणे बरे नाही का?" ती कातकरीण म्हणाली.

ते ऐकून भोटा म्हणाला— "बरीबर बोललीस! परंतु आमच्यात लहान घोर कोण हे नाही आम्हांला ठरविता येणार.

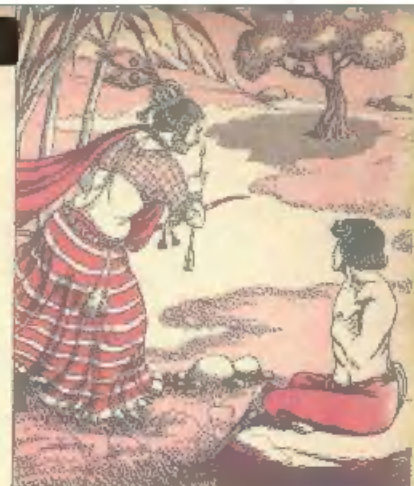
तुला धनुर्विद्येची नसण्या आहे. तेव्हा तूच यांग, बामन्यापैकी खर्चात कायत घोर कोण? तू देखील ती निवाडा आम्हांला मान्य आहे."

"तरुण प्रथम मला तुमचे धनुर्विद्येतील प्राविण्य प्रत्यक्ष पाहू दे." ती म्हणाली.

तिघांनी त्या गोष्टीस मान्यता दिली थोड्याने लगेच शब्दा पायाचे धनुष्य धरून तोंडाने बाण ओढून तोंड तोंडला त्याने झाडावरच्या एका पक्ष्याचा नेम घरला होता. बाण लागताच पक्षी क्षणाघात खात्री जमिनीवर पडला. शब्दवेदीने आपली एका झाडावर दोलत असलेल्या पक्ष्याला बाण धाकून त्याला ठार केले. सव्यसाचीने दोन्ही हातांनी वेगवेगळे बाण सोडून दोघां उडत्या पक्ष्यांना ठार करून दाखविले.

सर्व पाहून घेतल्यावर ती कातकरीण सव्यसाचीला सर्वोत्तम धनुर्वीर व त्यानंतर शब्दवेदी असल्याचे सांगून नास्त काही बोलल्याशिवाय तेथून निघाली.

थोड्याला राग आला. तो ओरडून म्हणाला— "ए पोरी! तुला काय ग कळते धनुर्विद्येत असा निवाडा घायला? जंगलात भटकणारी तू, धनुष्य कस घरायचे हे तरी कळत का तुला? आम्ही नाही मान-पार तुझा हा निर्णय!"

"तुम्हांला माझा निर्णय मान्य नसेल तर नका मानू. तुम्हीच निवाडा कायला सांगितलात. आता मला या धनुर्विद्येत काय कळते, हे पाहणार आम्हां का? तुमचे ते धनुष्य आणि बाण या इकडे." असे म्हणत त्या कातकरीणीने थोड्याचे धनुष्यबाण सांगून घेतले.

तिने झाडाच्या टोकाला पक्ष्याचे जोडपे होते ते दाखवून त्यांच्यामज्ये किती बंतर आहे ते दाखवला सांगितले आणि बाण सोडला. "त्या गरीब पक्ष्यांना कां ठार करतेश पोरी?" थोड्याने विचारले.

"तूच पहा!" असे म्हणत तिने बाण सोडला. तो लगेच त्या दोन्ही पक्ष्यांच्या

त्यालाच सर्वांत मोठे पारितोषिक देतील. तसे तो म्हणाला देखील.

शब्दवेदी म्हणाला— "असे कां रे वाटावे तुला? मला तर दोन्ही डोळे जन्मल्यापासून नाहीत तुम्हां दोघांना छान दिसते. डोळ्यांशिवाय नेम बरणे म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का? महाराज मला मोठे पारितोषिक देतील."

दोघांचे ते भांडण ऐकून सव्यसाची म्हणाला— "हे भांडण सोडा, महाराजच कोण उत्तम धनुर्वीर आहे, हे ठरवितील."

थोड्या अंतरावर उभी राहून एक कातकरीण त्यांचे ते संभाषण ऐकत होती. आता ती त्या तिघां धनुर्वीरजोडपे

मवून पलीकडे गेला व दोन्ही पक्षी दबकले किंवा हललेदेखील नाहीत.

ते पाहून थोटा व सव्यसाची आश्चर्य-चकित झाले. त्या कातकरणीने धनुष्यबाण धाट्याला दिले व तेथून निघून गेली.

शब्दवेष्टीने झळले वृक्ष दोघांच्या तोंडी ऐकले. त्यांनंतर तिघांनी राजाकडे जाण्याचा विचार सोडला आणि आपापल्या जागी परतले.

बैबबर गोंड सांगून वेताळाने राजाला विचारले—“राजा! त्या कातकरणीने आपले धनुर्विद्येतसे प्राविण्य दाखविले हे खरे. परंतु तिने त्या तिघांत लहान योर कोण, या गोष्टीचा निवाडा कोणत्या आघारे दिला? ते तिचे तरी राजाकडे कां गेले नाहीत? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच शायबर लोळू लागतील.”

विक्रमदिव्य म्हणाला—“कातकरणीच्या निवाड्यात चूक नव्हती. सव्यसाची खरो-

खत विचारले होते. त्याने ठरविले असते तर इतर दोघांचे कोणत्या भी अवगत करून घेऊ शकला असता. परंतु इतर दोघांना सव्यसाची होता आले नसते. शब्दवेष्टीला आवाज ऐकल्याशिवाय बाण सोडतांन येणार नाही अगदी नाइलाजाने थोड्याने प्राविण्य तपाविले होते. म्हणून इतर दोघांना नेमवाज पाहिले तर म्हणता येईल. धनुर्विद्याप्रवीण म्हणता येणार नाही. आतां ते राजाकडे कां गेले नव्हित हा प्रश्न. एका रातदी भटकणाऱ्या पोरीतच धनुर्विद्येत इतके प्राविण्य आहे तर तीच धंदा म्हणून करणाऱ्या धनुष्याचात फार मोठे कौशल्य असणार यात त्यांना शंका राहिनी नाही. तेव्हा आपले हुसे करून घेण्यापेक्षा मुकाट्याने घरी परत जाणे त्यांना शहापण्याचे वाटले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मोन भंग होताच वेताळ नाहीसा झाला आणि पुन्हा जाडाला जाऊन लेंचकळू लागला. (कल्पित)

हाव फसता

एका गावी सौतापती व लक्ष्मीपती नावाचे दोघे अत्तराचे व्यापारी रहात असत. सौतापती सचोटीने व्यापार करी. तो खरे व उच्चप्रतीने अत्तर विक्री. या वस्त अक्षरीपती खचारी करी. चांगल्या अत्तरात साधे तेस मिसळून ते खरे अत्तर म्हणून विक्री. त्याची ही खचारी गिःतार्दकांना वळू लागली आणि त्याचा बंदा मंद पडू लागला. तेव्हा त्याने सौतापतीला त्याच्यासारखाच खचारीचा धंदा करायला सुचविले. परंतु त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले.

सौतापतीचा मुलगा रामू स्वभावाने खाल धर्मीक होता. त्याला फिरकत करून घेऊन सौतापतीला व्यापारात बोट आणता येईल का या विचाराने लक्ष्मीपतीने रामूला तोंडेव्हा कजे देऊ लागला आणि रामू ने घेऊ लागला.

काही काळ बोटल्यानंतर लक्ष्मीपती रामूला म्हणाला—“अरे, तुमच्या कवण्या कवड्याची वाटली घेऊन येतोस का?” रामू म्हणाला—“येने खा, बाणतो.” लक्ष्मीपतीने तें दिले व रामूने वाटली आपून दिली.

लक्ष्मीपतीने रामूला विचारले—“काय रे, मी दिलेल्या पैशाने काय करीत आलास?”

“कां, पी बाबांना देत आलो.” रामू म्हणाला. हाव फसत्याबद्दल लक्ष्मीपती हात जोडतोत बसण्याशिवाय काय करणार?

उदरनिर्वाह

एके दिवशी विनय नाकाचा एक माणूस मध्य रात्रीच्या सुमारास कसब्याच्या गाभी निघाला. तो शेताच्या बांधावरून चालला होता तेव्हा त्याला एक विचित्र मोष्ट दृष्टीस पडली. एक चोर एका झाडाखाली वसून त्या रात्री चोरून आणलेले पैसे मोजीत होता.

पैसे पडून विनयचे भुरळून गेले. तो आपल्या पावलांची चाहूल लागू नये यासाठी मांजराच्या पावलांना एकेक पाऊल टाकीत पुढे गेला आणि तो चोर वसला होता झाडाच्या आड उभा राहून. चोराजवळचे सर्व पैसे लुबाडण्याचे त्याने ठरविले.

चोराने पैसे मोजून एका पिशवीत ठेवले आणि पिशवी शेजारी ठेवून झितीला ठेवून थोड्याच वेळाने चोळ लागला. चोराला चांगली झोप लागली असल्याची खात्री

कानपांजर विनयने हात पुढे करून पिशवीवर ठेवला मात्र त्याच्या हातावर लगेच कोणाचा तरो हात जोराने पडला. विनयच्या हातातली पिशवी सुटली आणि तो तोंड जाऊन झाली पडला.

चोराने विनयचे केस धरले आणि म्हणाला—“चोरी करता येत नाही तर चोरी करापला कशांना रे आलास? मूर्ख!”

विनय रडक्या आवाजात म्हणाला—“करता आली नाही खरी!”

“तोंड पहा, चोर आपले पैसे असे बाहेर ठेवून झोपेल का? तू खरा चोर असतास तर मला असा सापडल्यास नसतास. तुला मांजराच्या पावलांनी येताना मी पाहिले होते.”

एवढ्याने सर्व कामे होत नाहीत. मदतीला कोणी साथी मिळेल म्हणून पहात होता.” चोर म्हणाला.

तरी कामाच्या शोधावरून निघालो होतो. मला घे ठेवून!” विनय म्हणाला.

“तुला? तुला हे काम मुळीच जमणार नाही.” चोर म्हणाला.

“तसें मला समजून. मी आमच्या गावच्या किती लोकांना फसवून इकडे आलो आहे. माहीत आहे का तुला? कर्ज काढून एक हो कर्ज फेडत्या शिवाय गावाबाहेर पाय काढला आहे.” विनय म्हणाला.

“चोर मोठ्याने हसून म्हणाला—“बुळ्या! उद्या ते सर्व केले तुला शोषत नाही का येणार?”

“नाही येणार. मी फसवून आलो. म्हणजे म्हणजे पळून आलो असे वाटलं होय? नाही. कालच सगळ्यांचे कर्ज फेडायची तारीख होती. सगळ्यांच्या हातावर वाटाण्याच्या वस्त्रास ठेवून आलो आहे. तीन मुख्य लबाड्या केल्या त्या मांगतो. ऐकून तुझ्यात बदल होईल, बघ.” असे म्हणत विनय सांगू लागला.

आदल्या दिवशी रात्री विनय रस्त्याने चालत एका गल्लीत असता समोर रामशाही विसले. तो समोरच्या घराकडे नोड फिरवून पहात चालत राहला.

शास्त्रीबुवांनी चिन्मया पाहिले. त्यांनी त्यांना हात धरून दरडावून विचारले—

“तिकडे कोठे पाहातो आहेस? माझ्या बोकळात बूळ फेकून कोठे जाणार तू?”

विनय जणुकाही नुकतेच शास्त्रीबुवांना पाहिल्याचे सांग करीत म्हणाला—“तुम्हीच होय शास्त्रीबुवा? मीदेखील असेच घर बांधावे, म्हणतो आहे. परंतु या घराची उंची फारच कमी दिसते आहे. कोणी चोर सहज चढून वरून आत शिरू शकेल.”

“म्हणजे तू स्वतःचे घर बांधणार होय? पाहिल्याने माझे पन्नास रुपये देऊन पावती चे.” शास्त्री बुवा म्हणाले.

“देतो हो! माझे दूरची नातेवाईक एक म्हणतारी आहे. चितेवर एक पाय आहे तिचा. ती आपली सर्व इस्टेट मलाच देऊन

जाणार आहे. मी त्यानंतर लगेच दांडणार आहे. एवढ्या उंचीवरच्या घरावर कोणी उडी मारून चढू शकणार नाही." विनय म्हणाला.

"अशक्य! कोणी मास्तीच जन्मला पाहिजे, इतक्या उंचावर उडी मारणारा!" शास्त्रीबुवा म्हणाले.

"तुम्हाला कळत नाही का? भीच नाही का उडी मारून त्या घरावर चढणार? पाहिजे तर त्या पन्नास रुपयांचीच पैज लावा!" मी म्हटले.

"मी हागलो तर एकूण शंभर रुपयें वसूल करता येतील माझ्याकडून असे वाटलं शास्त्रीबुवांना आणि म्हणाले 'बरं तर,

Full Screen 127 X 26 / 64

पडलो. 'पैजमी हारलो. तुम्हांला मी पन्नास देणं आहेत, कर्जाची फिटाम् फिट करून दाना.' मी म्हणाली.

शास्त्रीबुवां माझा हात पकडून मला म्हणाले- 'काय म्हणालाय? पन्नास घेऊन त्या पन्नासाची फिटाम् फिट?'

"होय! पन्नास अन् ते पन्नास! फिटाम् फिट!" मी म्हणाली.

"मुन्बुजास्थी मला पाटलांकडे ओढून घेऊन गेले. मी पोचल्याबरोबर घाटजींना विचारले 'पन्नास आणि पन्नासाची फिटाम् फिट होते को नाही हो? तुम्हांच मांग!'

पाटीलबुवा रागावून म्हणाले- 'का नाही होत? चल्त लागा!'

"कशी होईल हो?" म्हणत शास्त्रीबुवा बोलू लागले.

पाटीलबुवा जास्तच रागावून म्हणाले- "तुमं डोकं चिकं तर फिरलं नाही?

आणि पन्नासाची फिटाम् फिट होते. मी मांगतो. पुन्हां या बाजूला येऊ नकोस."

तेव्हा मी शास्त्रीबुवांना दूर ओढून घेऊन जाऊन म्हणाली- "पाटीलबुवा मुद्धा नाही का म्हणाले? आणखी त्यांना त्रास दिल्यात तर कोरड्यांचीच शिक्षा होईल."

शास्त्रीबुवा मोठ्याने ओरडले. मी त्यांना धशे पोचवून आली. ते कर्जे असे फिरले!"

विनयने आपल्या हसण्या पराक्रमाचे वर्णन केले. त्या दिवशी बुपारी शेटजींनी त्याला घरले व म्हणाले- "तुझ्या माडी हिटून हिटून पाय घासून गेले. माझे उदारीचे सत्तर रुपये आण दकडें!"

"मी तुमच्या सत्तर रुपयांसाठीच बाहेर पडलो होतो. तुम्ही दिलेले ते भिकेचे पैसे मी जापरले वाटले का तुम्हांला? तो पहा, त्या घराच्या ओंसरीत भोरडा झोपला आहे ना, त्याला दिले. त्याला कोटून तरी सत्तर रुपये पायचे आहेत म्हणं. आले का यिवाकून पाहू या, जत्ता!" विनय म्हणाला.

त्या ओंसरीत खाटेवर चांगला झोपलेला होता तो म्हातारा. दाराची कडी वाज-विलखावर एका मुलीने येऊन दार उघडले. विनयन मुणने म्हाताऱ्याला दाखवून विचारले- "कधी विचारले तर सत्तर पायचे आहे, म्हणतात ते. तू नातं ना त्यांची, तुला जादे या काही माहीत?"

"सतर, कमें माजो. ऐंशी आले असतील! एक कवडी वेंडेड तर अपष, इसर उपाशी मेलं तरी घाला पायले पाहिजे!" दार बंद करीत ती मुलगी म्हणाली.

मुलीला म्हाताऱ्याचे दप विचारले होते विनयने परंतु शेटजींना पैसेच वाटले.

"पाहिळंत! आलंले पैसे दावून ठेवले आहेत, म्हाताऱ्याने! ऐंशी म्हणजे तुमचे व्यावाचे वस्त्र तेवढेच होतील की वरं तर मी जाऊ का?" म्हणत मी नेथून पाय काढला आणि एका झूपाभाड करून पाहू लागले काय हुंने ते.

म्हातारा उठेल म्हणून शेटजींनी बराच वेळ वाट पाहिली परंतु तो उठला नाही म्हणून शेटजींनी त्याला हसवून पाहिले. म्हाताऱ्याने मोजर किंवा कुत्रे असेल असे समजून जोरास काथ मारली ती शेटजींना लागली व तो तसाच झोपून राहिला.

काय लागून शेटजी ओसरीतून खाली पडले. त्यांना खूप राग आला. त्यांनी उठून ओसरीत टेवलेले दांडके घेतले आणि म्हाताऱ्याच्या डोक्यात हाणले आणि म्हणाले—“माझे पैसे दे आणि वाटेल तेवढा झोप.”

शेटजींनी मारले ते दांडके कोठे मरंस्थानी लागले आणि म्हाताऱ्या किकाळी फोडून खंड गार झाला. शेटजींनी नवळचे तीनशे रुपये म्हाताऱ्याच्या मुलाला दिले आणि फाशीच्या शिमेंतून स्वतःची सुटका करून घेतली.

त्या दिवशी संध्याकाळी चिनव शूर-वर्म्याला भेटला. तो होता क्षत्रीय, परंतु

होता कोटकोटी, सव हजार काहीसुद्धा पातून घ्यावीत. त्याशिवाय त्याला मोठे कुबड होते. त्याचे लग्न झालेले नव्हते. सावकारी करून तो पैसे मिळवी. विनयने त्याच्याकडून दीडशे रुपये घेतले होते.

तो शूरवर्म्याला म्हणाला—“काय हो, सवांपी वलं उपासी फेडून हाप आतांच रिकामा झाला आणि तुम्ही काय भेटलात?”

“मी काय करावे म्हणतोस? घरातली सव कामे मीच करणार. तुम्हा जोपाने निघायला आतांपर्यंत फुरसतच मिळाली नाही.” शूरवर्मा म्हणाला.

“मला माहीत नव्ही, म्हणून विचारतो काय हो, तुम्ही इतके दिवस लग्न का नाही करून घेतलेत?” विनयने विचारले.

“मुलगी कोण देतो मला?” शूरवर्मा म्हणाला.

“तुम्हाला मुलगी न द्यायला काय त्रास हो? त्या घरात पार्वतीबाई म्हणून एक श्रीमंत बाई राहते. तिला तारा नावाची मुलगी आहे. नव्वत्र आहे. मुलगी म्हणजे. तुमच्या सारख्या थोर श्रीमंताला देऊन लग्न करायचे आहे पार्वतीबाईंना आपल्या मुलीचे. विचारा जाऊन. पार्वतीबाईंना माकडे आणि कुत्रे म्हणजे जीव की प्राण. माकडासारखा आहे अमुक मनुष्य म्हटले म्हणजे तिला तो फार आवडतो. कुत्र्या-

गोष्ट बिसरू नका म्हणजे झालं.”

ते ऐकून पैशाची गोष्ट शूरवर्म्याने काढली नाही आणि पार्वतीबाईंच्या घरी गेला तिने दार उघडून विचारले—“कोण पाहिजे, तुम्हाला?”

“मी तुमच्या ताराला पाहायला आलो आहे. तुमचा नावई होईन म्हणतो.” शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई घरात गेली आणि नून पेटवून शिश करायला कढई तागत ठेवली. परत येऊन शूरवर्म्याला म्हणाली—“माझ्या ताराचे केवढे नवीन! तिच्याविषयी तुमचे काय मत आहे?”

शूरवर्मा तिची वाखाणगीच जणू काही करित म्हणाला—“ते काय विचारामला हवं? छान माकडासारखी आहे.”

“वरं जावई बापू! मला कधी तुमच्या घरी थावं लागलं तर चार दिवस ठेवून घ्याल ना?” पार्वतीबाईंनी विचारले.

“कुत्र्यासारखं ठेवीन तुम्हाला. कमी करीन वाटलं का तुम्हाला?” शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई भडकली. घरात गेली छान तापलेले उलयणं घेऊन बाकी आणि शूरवर्म्याच्या पाठीवर तीन डाग ओढले. “चालता हो, मूर्ख कोठला. तुझं तोंड

पाहून कोण मुलगी देईल रे तुला?” असे म्हणत शूरवर्म्याला धक्के देऊन घराबाहेर काढले तिने.

शूरवर्मा थोडा काळोख पडल्यावर घरी जायचा विचार करून वाट पहात बसला. तेवढ्यांत विनयने त्याला माठले आणि विचारले—“पैसे घेतल्या शिवाय निघालात हो? पार्वतीबाईंनी विस्वा वाटते, दोन एक?”

“यप्प बस बाबा! ते सर्व तुम्हामुळेच झाले, तू पैसे लायची परज नव्ही. परंतु ही गोष्ट या कानाची त्या कानांना कळता नये, एवढे मात्र लक्षांत ठेव. गाव-भर पसरेल ही बातमी.” असे म्हणत

सुरवर्माचे विनयच्या हातात पंचवीस रुपये ठेवले—आणि निघून गेला.

विनयने सुद्धा पार्वतीबाईंच्या हातचे पाठोवर डाग ओढवून घेतले होते. सुरवर्माचे 'नको नको' म्हणून किती म्हटले, परंतु निकष दुर्लक्ष करून विनयने त्याच्या डागांना कुबविले आणि काळोख पडल्यावर गावाबाहेर पाय कटलत्याचे समितले.

विनयचा सर्व पराक्रम ऐकून चोर म्हणाला—“तुझ्यासारखा विलंदर आणखी कोठे पाहिला नाही. परंतु या सर्व पराक्रमांचे चांगले तुला मिळाले असले तरी त्यात तुझी अवकल कोठे ती नाही दिसली. रामसाईची होता भोळा. मी असतो तर मी तुला घाब्या क्षणाने उचलून त्या घरावर फेकला असता. शेतजींच्या बाबतीत म्हणजेच तर म्हणारा अगदी अनपेक्षित पणेच मेला नाही का? म्हणून तुला कायले. सुरवर्मा पार्वतीच्या फंदात पडला तमना तर तो गुप्त्या अवजून दुष्पट तिप्पट वैसे प्रमूल केव्हाचिवाव राहिला

कीचा गाहीत, एवढे मात्र खरे.”

चोर निघून गेल्यावर विनय हाता-खालीच चमून विचार करू लागला. कर्ज काढायचे व उधारी करायची म्हणजे त्याला मोती वागत होती. या शिवाय मोठ्या शहरात त्यांना कर्ज देणार तरी कोण? बोरी करायचीसुद्धा त्याची नाही. किंसा नाही, चारपैसे हातात नाहीत. शेत कसे भरायचे?

उजाडायची वेळ होत आली होती. लोक शेतावर कामाला निघाले होते. विनय उठून उभा राहिला. “मी काम करायला तयार आहे. मी बंड का तुमच्या बरोबर?” त्याने त्यांना विचारले.

“चल की, त्यात विचारायचे काय? पण कष्ट करावे लागतील,” ते म्हणाले.

विनयला उपजीविकेचे एक साधन मिळाले. तो त्यांच्या बरोबर सूर्योदया पासून सूर्यास्त होईपर्यंत काम करून शेत भरू लागला

निवाडा

गोपाळ नावाच्या एका ग्रिष्माने गुरुवस्त न्यायशास्त्राचा अभ्यास केला. विद्याभ्यास पुरा करून तो बरी विमाना तेव्हां शुद्धने गुरुशिष्या म्हणून त्याला एक हजार बराह छावला सोमिले.

तेव्हां गोपाळ म्हणाला—“गुरुवर्ये! मी आपण नाही देणार. मी पहिला बराह जिकवा म्हणजे एक हजार रुपये देईन.” गुरुने त्या गोष्टीस मान्यता दिली.

गोपाळ निघून गेल्यावर गुरुने त्याभ्यासवात गोपाळकडून एक हजार बराह रुपये अवज्याची तकार मोदविनी.

न्यायशिष्याने त्याला बोधवून विचारले—“बाबर तुझे काय म्हणणे आहे?”

“गुरुवर्यांनी माझ्याकडून गुरुशिष्या म्हणून एक हजार रुपये मागितले ही गोष्ट खरी आहे. मी पहिला बराह जिकव्यावर ती रक्कम देतो, हे कबूल केले होते हेदेखील खरे आहे. परंतु आपण माझ्याकडून त्याला एक हजार बराह देवविणेत तर मी पहिल्याच बराहान तारक्यापासून होईल आणि त्यांना गुरुशिष्या देण्याची गरज राहणार नाही. या कज्जाने या जिकवो तर त्यांना मी चावपाचे. रक्कम मी देण्याची गरज नाही. आपाच मुझी जिकेच्या निवाड्याचा अर्थ होईल” गोपाळ म्हणाला.

न्यायशिष्याला काय निवाडा सावा सुचेता. म्हणून या कज्जाची चवकशी अरप्याची शस्त्र कर्तनतर विचारामाठी वेण्याचे त्याने मागिले.

गंगधरा

एका गावात जनक नावाचा एक लोभी व धुवुड्डीचा माणूस राहत असे पैशासाठी तो वाटेल ते काम करायला मिळू असे.

जनकाचा मुलगा बापाच्या अगदी विरुद्ध होता. तो आपल्या गावापासून पन्नास मैलावरच्या एका व्यापाराच्या गावी एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी करीत असे. म्हणून आपल्या गावी राहणे शक्य नव्हते.

दोन वर्षांपूर्वी मुळाची आई वारली जनकाचा दोग वेळचा संपाक बाबा-यला कोणी राहले नाही. तेव्हा त्याने मुलगा नावाच्या एका मुलीची मुलांचे लग्न करून देऊन पुन आणली. मुलतेचे वडील घरचे श्रीमंत होते त्यांनी जांबयाला हुंरा व संसाराच्या लागणाऱ्या अनेक वस्तू लग्नाच्या वेळी दिल्या.

मुलगा स्वमाधाने व अंगाने घोडी नाजूकच मुलगी, परंतु हुजार होती. लग्नापूर्वी

तिने घरीच आपल्या बुलवाजवळ थोडा तियाग्याम केला होता. त्यांचे नाव देवदास होते. ते बाळामास्तरपरी करीत. थोरी जाड वर्गरेची मुद्धा त्यांना माहिती होती.

मुलगा मासरो आली ती घरची सोलकरीणच साली. घरातले भांडीकुडी घासण व कपडे धुणे ही कामेमुद्धा मुलगा-लाच करावी लागत. नवरा परगावातून प्रभून मळून दोन तीन दिवस येई नितकेच दिवस थोडे आनंदात जात. जाको घरातली चाकरी तिला सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत करावी लागे. तिला नको जीव वाटू लागले.

जनक मुनेला कधी माहेरी जाऊ येत नसे. लग्न झाल्यावर दोन वर्षांत फक्त एकदाच मुलगा तबऱ्याचरोबर माहेरी गेली होती

दोन वर्षे झाली तरी मुनेच्या पोटा एकाही रातवंडाचे तोंड पहायला मिळाले नाही म्हणून जनकाची ओरड वाजूच

होती. एव. दीवडा ती रामूला म्हणाला— "या चापकोट्याचे सोडून दुसरे लग्न कर. आपले गावकरी गंगाधराच आहेत तो, त्यांची सुलोचना कधी नक्षत्रासारखी मूलगी आहे. तिच्याशी लग्न केलेस तर गंगावर चांगला हुडा देईल. पाच एकर जंगली पुरीच नमीन वेईल आणि वर हजार दोन हजार रोख देईल."

तो म्हणाला—"सुलताने कोणती चूक केली म्हणून तिला सोडू म्हणता? सुलो-चनेला तरी मूल होईल हे कशावरून? माझ्या कपाळावर कदाचित चितूच लिहिले नसेल देवाने?"

तरी जनकाने आशा सोडली नाही. मुलाचे दुसरे लग्न करून द्यायचा हट्ट कधी कधीच नोस्त नसे.

फक्त लोभीपणामुळेच होता. गंगाधराच्या शेतावर व पैशावर जनकाची नजर होती. सुलोचना फक्त तिचे नावच होते. कारण तिच्या एका दोळ्यात फूट पडले होते.

मुलगाच्या माहेरून तिला मेटायला दर राहिल्यात कोणी तरी येई आणि बरोबर कापडचुडा भाजीपाला व काही तरी गोडवाड आणी. म्हणून त्याच्या पोण्या-जाण्याला जनकाकडून अटकाव नव्हते. सुलगाची आई प्रत्येक वेळी मुलीला पहावेसे पाटले म्हणून निरोप पाठवी. परंतु जनकाने मुनेला एकदादेखील पाठविले नाही. शेगरे सासऱ्याची कसे बोलायचे म्हणून मुलगा कधी कधीच नोस्त नसे.

एकदा मुलगाचा चुलता स्वतःच तिला भेटायला आला. म्हणाला—“तुज्या नावाचा जप करतो आहे तुम्ही आई. तिनं अंधळण धरलं आहे. तू भेटण्याशिवाय की बरी होणार नाही असे वैद्य म्हणत आहेत.”

मुलगेची घोंड घळघळून काढायला चांगली संधी चाळून आल्यासारखे जन्माला वाटले. तो वेचवताला म्हणाला—“मी तिला चांगलासा दिवस पाहून माहेरी पाठवून देतो.” ते ऐकून देवदत्त निधुर गेला.

जन्माने बराच वेळ विचार करून पंसाघराला मनातली गोष्ट कळविण्यावर तो दजारा वेत म्हणाला—“मुलगेची घोंड

झगूला राशयला पाहून चांगला उपाय असायच राख नाही.”

जन्मचरी आल्यावर मुलगेला म्हणाला—“मुलवाई! मी उद्या तुला माहेरी पाठवायचे म्हणतो आहे. परंतु एक अट आहे. ती तू मान्य केली पाहिजेस.”

“मासंजी! मला सर्व मान्य आहे.” मुलगा म्हणाला.

“ही रहा, वाटली. तू परत येताना या बाटादीत सक्तीचा नकित करील, असे काही तरी घेऊन परत आणे पाहिजेस. कळलं का? तस तुला करतो आलं नाही तर तू परत येण्याची मुद्रा गरज नाही समजून घेवून लगेच करून देईन,” असे सांगून जन्माने एक विवेकीच्या तोंडाची गोळ बाटली मुलगेच्या हातान दिली.

मुलगाने धागभर रोळे मिटून विचार केला व म्हणाला—“मासंजी, कळलं नव्ही.”

“ही अट तू मान्य केली आहेस, होय ना?” जन्माने मुलगेला जास्त जोर देऊन विचारले.

“होय, मान्य आहे. परंतु माझी मुद्रा एक अट तुम्ही मान्य केली पाहिजे, मासंजी! अट म्हणजे म्हणजे शिंदी राजांनी मान्य आली पाहिजे, होय की नाही?” मुलगेने विचारले.

“तुम्ही काय अट आहे, ऐकू तर दे!” जन्माने विचारले.

“मी तुम्ही अट कबूल करून ती पुरी केली तर मी येथेच राहिलं पाहिजे असं होना कामा तसे. मला वाटलं व सोयीचे असेल तर शिंद्याबरोबर मला त्या गावी नावका मिळाले पाहिजे.” मुलगाने ही अट धातली.

जन्माने विचार करून ठरविलं की माझी अट पुरी करणे दिल्या मुळीच शक्य नाही. तेव्हा तिची अट मी पुरी करण्याचा प्रयत्न उद्भवत नाही. म्हणून त्याने वस्त्रात होकार दिला.

मुलगा आपल्या सामन्याला बंधनात घेऊन गेली आणि देवासमोर तिनं व सामन्याने जाणाऱ्या अटी सांगून आपणा-यापेक्षा घेतल्यानंतर मुलगा सामन्याने

दिलेली वाटली घेऊन माहेरी निघून गेली.

“ही वाटली कसली ग?” आईबाडि-नानी व चुलत्याने मुलगेला विचारले.

“ती एवढी समत आहे. माझ्या मासंजीनी मला मोठ्याचिठ्ठी देवविल्ली आहे.” असे सांगून मुलगेने घडलेले वृत्त सांगितलं.

देवदत्त ते सर्व ऐकून स्मित करीत म्हणाला—“एवढेच ना? त्यासाठी तू मुळीच काळजी करण्याचे कारण नाही. इतके दिवस मान्या जादूची गरज कधी कोणाला भासली नव्हती. आता तिचा नक्कीच उपयोग होणार. तू येथे एक आठवडाभर जगदी बेफिकीर होऊन रहा. मी तुम्हा-यापेक्षा घेतल्यानंतर सामन्याचे डोकं ठिकाणावर आणतो. तु

जतना वा वाटलीत नक्कीच काही तरी अद्भुत घंऊन जाशील."

देवदत्ताने एका काचेच्या बंद तम-राऊचासारख्या हूरभण्याच्या डाळीचा आमटीसारखा आंबरा ड्रव ठेवला आणि वाटलीच्या तोंडातून मोठे अंघे एक अंघे त्या द्रवात पांच दिवस ठेवले नंतर ते काढून पाहिले तर अगदी मऊ झाले होते. त्या स्थितीत त्याने ते अंघे हळूहळू दाबून त्या वाटलीच्या तोंडातून आत खुपसून वाटलीत मोडले. नंतर त्याच तोंडावाटे वाटलीत भंडगार पाणी सोडले. ते अंघे पुन्हा पहिल्यासारखे फुगून कडक झाले.

मुलता सासरी पोचण्यापूर्वी रामूला निरोप गेला होता. तो सासुरवाडी आला. मुलतेबरोबर तो तिचे भाईचडील व मुलता सगळे जनकाच्या घरी गेले.

सासरी पोचताच मुलतेने सासण्याला ती वाटली दाखवून त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्या वाटलीत सर्वांना आश्चर्य वाटले अशी एक वस्तू आपल्याने दाखविले.

अनकान ती वाटली हातात नेऊन खालीवर करून चारीचाजूला कोठे भेंगवीर तर गेलेली नाही ना या गोष्टीची खात्री घेतली. परंतु आत अंघे होते, कसे गेले? एक आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती. एवढे मोठे अंघे इतक्या दारोब तोंडातून आत कसे गेले?

"हा अद्भुत चमत्कार आहे, आहे ना माम्य, मासंजी?" मुलतेने विचारले.

"होय, आहे कबूल!" पडलेल्या स्वरात जनक म्हणाला.

"म्हणजे तुम्ही घातलेली अट पूरी केली मी. आता माझी अट तुम्ही पूरी केली पाहिजे मला हांच्याबरोबर हांच्या कामाच्या गानी राठवा आता." मुलता म्हणाली.

त्यानंतर ती आपल्या तपस्याबरोबर जाऊन त्या मोठ्या गावात राहू लागली. दोघांचा संसार मुखाचा झाला. आता त्यांना दोन मुले आहेत-एक मुलगा आणि एक मुलगी!

चोर चुरते

एका गावात दोघ चोर होते. एक चोरी करण्यात वस्ताद होता तर दुसरा निसरून पळून जाण्यात पटाईत होता. दोघे परस्परांचा मदत करीत आणि अशातने त्यांचा बोरीचा घंदा खूप चाले.

एकदा त्या गावेचे मटजी घराला कुलूप लावून बापकोला बरोबर घंऊन परगावी गेले. बोरींना संघी सापडली. दोघे रात्री त्या घरात सिरले आणि घरात जे काही हानी लागले ते सर्व घंऊन बाहेर पळून जाण्याचा बेत करू लागले.

त्याच वेळी एका शेतकऱ्याला बोरींचा संशय आला आणि तो मोठ्याने जोरबु लागला-"चोर, चोर!" ऐकून गावकरी धावले आणि त्या भटजीच्या चारी बाजूला वेढा देऊन उभे राहले.

चोर घायरले काय करावे त्यांना सुचना. मोठ्या वेळाने पळून जाण्यात पटाईत

असलेला चोर दुसऱ्याला म्हणाला-"मिश्रा, असे घाबरून चालणार नाही. काही तरी उपाय काढून घेऊन पाय काडला पाहिजे." असे म्हणत त्याने एक युक्ती सुचविली.

त्यानंतर दुसरा बापकी स्वरात बाहेर-च्या लोकांना ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला-"ही गडबड कसली रे?"

दुसरा आपला आवाज बदलून-"हे सर्व फुकट आहे म. वेडे आहेत सर्व लोक! आपण भुते आहो, हे त्यांना गायीत नाही. चोर समजून ओरडा करीत आहेत. आपण आलो हीच चुकी केली. ह्या भटजीच्या घरात आपल्याला काय झळगार लायला? येथे कोंबडी, बकऱ्या, मेंढरे काही तरी असेल तर ना उघाडायची वेळ आहे. आपण पाटलाच्या घरात शिरा या. आपल्याला हवी तितकी कोंबडी, बकऱ्या, मेंढरे मिळतील खाऊला. उजाड्यापूर्वी आपल्या बिळात जावा येईल."

बायको आवाजात पहिले भूत म्हणाले—
“बरे मामा ! आपण तसेच काहे या.”

बाहेरच्या लोकांनी हे सर्व ऐकले व म्हणाले—“भुते आहेत हो भुते ! चला पाटीलबुवांना जाऊन सांगू या. त्यांच्या घरात शिरलील भुते.” अस आपसात ठरवून सर्व लोक पाटलाच्या घरी धावले.

ते लोक तिकडे निघून गेले व इकडे चार मोठमोठी गाडीही डोक्यावर पाठीवर घेऊन पसार झाले.

गलका ऐकून पाटील बुवा घाबरून बाहेर आले.

“सगळा हो सभाळा ! भुते विनायला येत आहेत तुमच्या घरात. कांबरी, मेढरे आणि धुकच्या मारुत खातील. भटजी-बुवांच्या घरात शिरली होती. तेथे त्यांना काही खायला मिळाले नाही, म्हणून तुमच्या घराकडे धावली.” लोक म्हणाले.

ही गोष्ट ऐकतधातुकटधाने नाही सांगितली. प्रत्येक गण तेथे म्हणाला तेव्हा

पाटलात घराच्या चारीबाजूला पळवत व गोठ्यात बंदोबंदासाठी पाहारेकरी नेमले. भुतांना पळविणारे मांत्रिक पाटलाच्या हुकमावरून धावले. त्यांनी सुपे, केसमुण्या वगैरे मानविस्था द्यायला जाऊ केला. मांत्रिक पाहारेकरी पाटलाकडून बक्षिसे घेऊन आपापल्या घरी गेले.

दुसऱ्या दिवशी भटजी सीमाव्ययनोमह परमले. लोकांनी गावात रात्री घडलेले वृत्त सांगितले. भटजींना हायसे वादले. परंतु घरात जाऊन पाहतात तर मुतात एक दोगादेखील दिसला नाही. चोरांनी सर्व घर झाडून नेले होते. भटजीबुवांनी राधकल्यांना खूप विनया दिल्या म्हणाले—
“सर्व आंधळे होणे आणि बाहेर होणे. यांची वाकल गेली होती कीडे ? चोरांनी घरात शिरून सर्व लांबविले आणि हे लोक त्यांना भुते समजून निघून गेले.

पाटीलबुवाले म्हणाले—“लोक तरी काय मूर्ख आहेत ? उगाच मला धावरून सोडले होते. माण बंड धिळी नाही.”

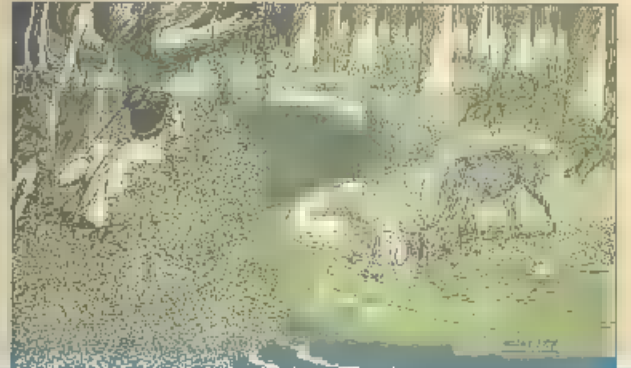
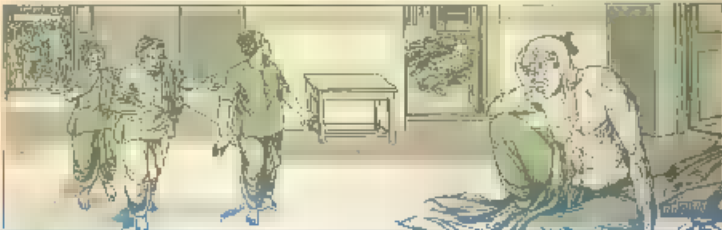
शिकाऱ्याचा मुलगा

एका शिकाऱ्याचा एक मुलगा होता. तो नेहमी शकाकुशका फांसीत बसे आणि कुकट केळ घालवी. एकादा बसले मुलाला बोलावून म्हटले—“सगळा ! आज मला बरे वाटत नाही आहे. नु रानात जाऊन मला काय हरण गावज जे मिळेल ते निघात करून घेऊन दे.”

मुलगा शिकारीत निघाला. वराच वेळ तो जंगलत हिडला फिरला. परंतु खाला एकदेखील जनावर दिसले नाही. उग्रांत वगवण फिरल्यामुळे त्याला तडात लजानी पळून तो एका मलासाच्या काठी पाणी प्यायला गेला. तेथे त्याला पाणी पीत बसलेला एक समा व एक हरण दिसले.

तसेच तो घाबत बसले गेला आणि जाणत विनया लागला—“बाबा ! तो चानी पीत होता, तेथे मला एक समा व एक हरण पाणी पीत असलेले दिसले. म्हणाला काय पाहिले हरण को समा ?”

“अरे खड्या ! तो जनावर नु तेथे जाईपर्यंत तुझी वाट रहात राहतील, असे वाटते का तुला ?” बाप काळजीत पडला, पुढे या मुलाने काय केले ?

मंदबुद्धी

एका ॥॥॥ एक मंदबुद्धीचा मुलगा रहात असे. तो एका व्यापाऱ्याकडे काम मागवला गेला. तो व्यापारी ऋणडपावा व्यापार करी. त्या व्यापाऱ्याने विचार केला की या मुलाला काही तरी कामाला लावावा. तो मजुरी करण्या-लायकाच मुलगा होता. तरी व्यापाऱ्याने त्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी एक काम द्यायचे ठरविले.

व्यापाऱ्याने मंदबुद्धीला कापडाचे एक ठाण दिले व बाजारात हिंडून फिरून किंवा एका जागी बसून ते विकायला सांगितले.

परंतु मंदबुद्धीला काम करायचे चुंबेना. त्याने व्यापाऱ्याला विचारले-“काय हो, हे कोणत्यामावाने विकू म्हणता?”

व्यापारी हे समजून की त्याला काप-डाची ॥ किमतीची थोडी फार कल्पना

अमर, म्हणाला-“काही नाही रे, एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे!”

मंदबुद्धी सर्व कळत्यासारखा ते ठाण घेऊन सोलम बाजारात जाऊन बसला. कोणी येऊन विचारले की हे ठाण केवढ्याला रे की तो म्हणो, “एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे. वाहून काही घेणार नाही. लोकांना ते काही कळत नव्हते. कोणी वेडा पोर दिसतो आहे असे समजून लोक हसत पुढे निघून जात.

एक तरुण मनुष्य हे सर्व पहात उभा होता. तो मंदबुद्धीजवळ ॥ म्हणाला-“हा चे एक आणा ॥ हातात आणि हा एक आणा त्या हातात आणि दे ते ठाण, मी घेतो!” आणा इकडे व आणा तिकडे याचा अर्थ हाच असला पाहिजे, असे मंदबुद्धीला वाटले व त्याने दोन आण घेऊन ते ठाण त्या माणसाला दिले.

मंदबुद्धीला येसकी त्याच वेळी खूप भूक लागली. त्याने दोन आण घेऊन एका दुकानात एक पावरोटी विकत घेतली व ती स्वस्थपणे बसून कांटेतरी खायला नसण्यासाठी जागा पाहू लागला. तेवढ्यात त्याच्या पाठीमागून येऊन एका कुऱ्याने ती पावरोटी अडवून घेतली.

मंदबुद्धीला फार भूक लागली होती. तो त्या व्यापाऱ्याकडे गेला आणि म्हणाला-“तुम्ही मला एकाच एक ठाण दिलेत. बांगलो दहा बीस विली असतील तर अशीच आतांपर्यंत विकून तयारी का टाकली?”

“तू विकलेस त्या ठाणाचे पैसे दे आधी. उद्यां घेऊन जा, हवी तिनकी ठाणे!” व्यापारी त्याला म्हणाला.

“ठाण विकून पैसे मिळाले त्याची पाव-रोटी विकत घेतली होती खायला. ती एका कुऱ्याने खोदून नेली. मी अगदी खरे शपथ घेऊन सांगितो, एक तुकडादेखील काहला नव्हता हो!” मंदबुद्धी म्हणाला,

ते ऐवून व्यापाऱ्याला भयंकर राग आला. तो ओरडला-“काय म्हणतोस? पावरोटी विकत घेतलीस! त्या ठाणाची किंमत येथे भोजन पुढे ठेव, नाही तर डोके फोडीन तुझे!”

मंदबुद्धी एक क्षणभरदेखील तेथे थांबला नाही. तो तेथून पळाला आणि कुत्रा

रोटी खात जेथे उभा होता नेव गेला. परंतु कुत्रा तेथे नव्हता. त्या कुऱ्याला शोधत तो निघाला. शोधत शोधत तो कुत्रा मिठाईच्या एका दुकानासमोर टाकलेला पान चाटत असलेला दिसला. तो त्याच्यावर ओरडू लागला-“माझे पैसे! माझे पैसे!”

तो कुत्रा त्याचे ओरडणे ऐकून भ्याला व राट फुटेल तिकडे पळू लागला. शेवटी तो एक श्रीमंताच्या घरात धारला. मंदबुद्धीने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही आणि त्या घरात धारला. त्या वेळी त्या घराचा मालक येथे भोजन पिण्या बरीत होता आणि

त्या तिखोरीत ठेवोत होता. तेवढ्यात त्याला एक क्षणभर घरात जावे लागले. मंदबुद्धी घरात आलेला त्याला दिसला नव्हता. मंदबुद्धीला कान फावले. त्याने एक गिथवी उचलली आणि पळाला आणि त्याने ती पिवशी व्यापाऱ्याला नेऊन दिली.

ठाण विकून चांगली मिळकत करून दिली मूळाने असे व्यापाऱ्याला वाटले. त्याने त्याला काही पैसे दिले आणि जायला सांगितले.

तिकडे थ्या सावकाराने चोरी झाल्याने कोतवालाला फळविषे. बोथ काढता काढता कोतवालाला सुवावा लागला त्यावरून हे काम मंदबुद्धीचेच असल्याची त्याला शंका आली. त्याने त्याला कैद करून विचारले— "तू सावकाराकडेचे पैसे चोरून नेलेस की नाही?"

तो म्हणाला— "होय!"

"केव्हा चोरलेस?" कोतवालाने विचारले.

कुठ्याचा अडथळा घेऊन त्याने पत्रा मेली त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"कुठ्याचा पाठलाग करीत कोणत्या दिवशी गेलास?" कोतवालाने विचारले.

"पैसे चोरले त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाला काय विचारावे काढता. तरी त्याने विचारले— "तुझे घर कोठे आहे रे?"

"ब्राह्मणाच्या घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाने विचारले— "ब्राह्मणाचे घर कोठे आहे?"

"माझ्या घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"जरे पण तो दोन्ही घरे कोठे आहेत?" कोतवालाने विचारले.

"दोन्ही समोरासमोर आहेत!" मंदबुद्धी म्हणाला.

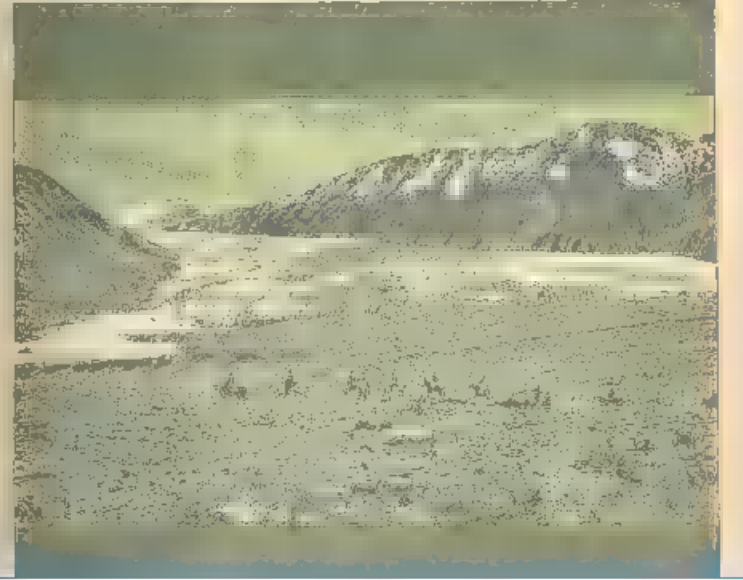
मंदबुद्धी मुखे वेडा असल्याची खात्री होऊन कोतवालाने त्याचा नाद सोडला व त्याला जायला सांगितले.

जगन्नील आश्रय

१६०. मेरुपर्वत

उत्तर कुल प्रांत हा बहुलोकितला स्वयं आहे. तो मानवामा व्यवस्थित जगा शिखरावर, हिमालयात अरुण संघ अक्षा जागी आहे. तेथे राहणारे लोक निष्पाप असतात. त्यांना केत नांगरचे, रखात बसून आणि माहीत नाही असे ऐतरेय ब्राह्मण संपादन ३३ बौद्ध संपादन लिहिलेले आहे. आपण हल्ली 'तामोर' चे पठार म्हणतो तेथे ते स्थान. या विमलया सतकातही अगदी परघांरवांपर्यंत मनुष्य जमीना तेथे पोचता आले नव्हते. सोबिगुट राजवटीत या भागात सभ्यतेचा विकास होत आवा आणि आता येथे उद्याने व उपवने प्रेक्षणीय प्रणी झालेले आहेत. मुख्य म्हणजे विजेच्या प्रचाराचा उपयोग होऊ लागला आहे. तिरुपतीनारचेच येथे प्रसिद्ध पर्वत आहेत. पालाच आपले पूर्वज प्रकाशित म्हणत होते.

चमत्कार अंगाशी आला

फार जुनी गोष्ट आहे. विदर्भ देशात एक राजा राज्य करीत असे. त्याला कोणी अद्भुत चमत्कार करून दाखविला की राजा त्याला मोठे बक्षीस देऊन त्याचा सत्कार करी.

त्याच राज्यात प्रवर नावाचा एक मांत्रिक होता. त्याला रसायन शास्त्राचे ज्ञान मान होते. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून एका रसायनाचा गोष्ट लावला. कोणी ते रसायन पिण्यापूर्वी आपल्या अमूक रूप मिळावे असे इच्छून रसायन घेतसे तर त्याला ते रूप नक्की मिळेल अशी त्याची खात्री झाली होती. परंतु तो चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याचा त्याने प्रयत्न केला नाही. कारण ते रसायन पिऊन इच्छिलेले रूप मिळाले तर पुन्हा स्वस्वरूप मिळविण्याचे रसायन तयार करण्याची रीत त्याला माहीत असली तरी

ते रसायन तयार करायला लागणारी एक वस्तू मिळणे त्याला अशक्य वाटत होते. म्हणून त्याने आपल्या रसायनाचा चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याची हान भरली नव्हती. तरी राजाला रसायन दाखवावे की नाही या द्विविध मानसिक अवस्थेत त्याने ते रसायन राजाला एका पेठ्यात बांधून दाखविले व म्हणाला—“या रसायनाचा जो परिणाम होईल त्याची तोड अद्याप माझ्या जवळ नाही. त्यासाठी लागणारी वस्तू अद्याप मिळालेली नाही. म्हणून मी या रसायनाचा प्रयोग केला नाही तेव्हा हे रसायन एक अद्भुत चमत्कार मागून आपण द्या बक्षीस देऊ शकल्यास मी आपला फार आभारी होईन.”

राजा म्हणाला—“परंतु या रसायनाचा प्रत्यक्ष परिणाम पाहिल्याशिवाय हे रसायन

तू म्हणताना तसे आहे या गोष्टीवर विश्वास कसा करावचा? तू आपल्या मूलाला ते पाहून दाखव.” त्यानंतर राजाने त्या रसायन शास्त्रज्ञाच्या मुलाला बोलावून आणविले. त्या रसायन घेऊन गमावल्या करून ‘नको’ म्हणून तरी राजाने त्या मुलाला विचारले—“वाळा, तू पक्षी होऊन आकाशात उडणार की हरण होऊन उडणार मारघार? की हुत्ते होणार? कोणती ही गोष्ट मनात इच्छून हे रसायन पी.”

त्या शास्त्रज्ञाने पुन्हा पुन्हा विनंती करून पाहिली. परंतु राजाने त्याचे ऐकले नाही. शास्त्रज्ञाच्या मुलाने हरणाचे स्मरण करून रसायन पिऊन टाकले. त्याचरोबर तो हरण झाला. दीड रडू लागला.

राजा म्हणाला—“तू रक्षसीस का? तू हे बक्षीस घे तुझ्या चमत्कारपूर्ण प्रयोगाकरिता. दुसरा चमत्कारपूर्ण प्रयोग करून आला स्वतःचे रूप घेईल असे रसायन मागून काढ.”

“एव महाराज, त्यासाठी हवी असलेली वस्तू कशी काय मिळणार?” शास्त्रज्ञाने विचारले.

“भांग तर वाव! मी मिळवून देण्याचा प्रयत्न करून पाहतो.” राजा म्हणाला.

“महाराज, राजदरबारात जन्मलेल्या पद्माशी उलटलेल्या राजपुरुषाचा एक डोळा या प्रयोगासाठी हवा आहे.” शास्त्रज्ञ म्हणाला.

राजा म्हणाला—“एवढेच ना. माझा शत्रू कोशल देशाचा राजा पद्माशी उलट-

लेला आहे. त्याला जिकून त्याचा डोळा काढून देतो." राजा म्हणाला.

शास्त्रज्ञ रघुनंदन आपल्या हरण रूपात असलेल्या मुलाला घेऊन घरी गेला. राजाने बलिमाती रक्कम शास्त्रज्ञाकडे पोचली केली.

विदर्भ देशाच्या युवराजाचे वय शास्त्रज्ञाच्या मुलाएवढेच होते. दोष मित्र होते. दोष सहपाठी होते. तो आपल्या मित्राला भेटण्यासाठी त्याच दिवशी शास्त्रज्ञाच्या घरी आला. शास्त्रज्ञाने घडलेली गोष्ट त्याला सांगितली. म्हणाला- "मो हे रसायन तयार करून स्वतःचा कुठलाही केला." असे हांगून त्याने आपले ते अद्भुत रसायन त्या मुलाला दाखविले. युवराजाच्या मनात हरण रूपात आपल्या मित्राला भेटण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने मानचा पुढचा विचार न करता हरण होण्याची इच्छा करून ते रसायन पिऊन टाकले. दुसऱ्या क्षणात युवराजाचा हरणाचे रूप आले. युवराज-

बरोबर आलेले गिपाई त्या हरणाकडे येऊन राजाकडे गेले व त्यांनी घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली.

राजाला धाव करावे व काय नाही, हे सुचेल. त्याने कोसळ नरेशाला जिकण्याची जी फुडारकी दाखविली होती ती प्रत्यक्षात दाखविले त्याला असंभव होते. त्याला कंद करण्याची गोष्ट तर सोडाच, त्या केवळ गप्पा होत्या.

शास्त्रज्ञाचा मुलगा हरण झाला तेव्हा राजाच्या मनाला काही वाटले नाही. परंतु स्वतःच्या मुलालाच जेव्हा हरणाचे रूप मिळाले तेव्हा मात्र त्या रसायनाची तोंड शोधण्याची काळजी राजाला वाटली. त्याचे स्वतःचे वय पन्नासावर होते. म्हणून त्याने आपला डावा डोळा काढून शास्त्रज्ञाला दिला.

शास्त्रज्ञाने आपला प्रयोग पुरा करून नवीन रसायनाचा शोध लावला. ते प्याल्यावर युवराज व शास्त्रज्ञाचा मुलगा दोघांना स्वतःचे रूप मिळाले.

किमतीतला फरक

श्रीकृष्णदेवराय हे साहित्य प्रेमी म्हणून प्रसिद्ध होते. देशातल्या चोर विद्वानांना वापरपुनरुत्पन्न वीर्यवान ते त्यांचा मत्कार करीत. देशातले दुरदूरचे कवि व पंडित त्यांच्या दरबारात येऊन आपल्या प्रतिभेचे प्रदर्शन कृष्ण देवरायांच्या समक्ष करीत व सम्राट त्यांना मानाची वस्त्रे देऊन त्यांचा सत्कार करीत.

सम्राटाच्या राजधानीत रामशर्मानावाचा एक गरीब पंडित रहात असे. त्याचे काव्य सामान्यच होते. परंतु सम्राटासमोर आपले काव्यवाचन व्हावे ■ सम्राटाकडून आपल्याला मोठे वक्षोष मिळावे अशी त्याच्या मनात महत्वाकांक्षा होती. म्हणून त्याने पुष्कळ मेहनत करून एक कविता रचली व दरबारात जाऊन आपली कविता माचून दाखविली.

सम्राट स्वतः चोर कवी होते. त्यांना काव्याचे मूल्य काळत होते म्हणून रामशर्मांची कविता ऐकून सम्राटाचा नीतुरक कारण्यासारखे त्यात काही दिसले नाही. तरी सम्राटाने दरबारात आलेल्या पंडिताला रिकाम्या हाताने पाठवायचे नाही असे ठरविले असल्या कारणाने रामशर्मांना एक पारितोषिक दिले.

रामशर्मांना त्या गोष्टीचा राग आला. त्याने सम्राटाची त्याबद्दल निंदा केली म्हणाला- "आपल्या काही खास खास पंडितांनाच सम्राट मोठमोठी पारितोषिके देतात. माझ्या कवितेत व त्यांच्या कवितेत काय अंतर आहे हो?"

सम्राटाला ते ऐकून वाईट वाटले. परंतु ते काही बोलले नाहीत. तिम्मरसू नावाचे त्यांचे प्रधान सम्राटाच्या कानात काहीतरी मांगून बाजूला झाले.

दुसऱ्या दिवशी जनपेजितवणे राम-
शर्मांच्या घरी दोन व्यापारी साड्या
विकायला येऊन गेले.

रामशर्मांच्या पत्नीने साड्या पाहिल्या
व आपल्या सावडीची म्हणून एक पिवळ्या
रंगाची साडी निवडली. रामशर्मांनी गुलाबी
रंगाची साडी निवडली. बास्तबिक तीच
साडी चांगली होती. रामशर्मांनी दोन्ही
साड्यांची किंमत विचारली.

व्यापाऱ्यांनी त्या दोन्ही साड्यांची किंमत
प्रत्येकी अर्भर रुपये असल्याचे सांगितले.
रामशर्मांना आश्चर्य वाटले. त्याला
वाटते की गुलाबी रंगाच्या साडीची
किंमत जास्त असेल. परंतु रामशर्मांशी
बापको म्हणाली—“हे व्यापारी आपल्याला
कधीस आहूत. पिवळ्या रंगाची साडीच
त्या रेशमाची आहे. गुलाबी रंगाची
साडी नकली रेशमाची आहे. तुम्हा पुढ्यांना
साडीच्या बाबतीत कळत नाही.”

तेव्हा रामशर्मांनी व्यापाऱ्यांना विचारले—
“काय रे, ही काय लांबाई? असली आणि

नकली रेशमाच्या साडीची किंमत एवढी
कशी काय?”

ते ऐकून व्यापारी स्मित करीत म्हणाले—
“कालच नाही का मरण सम्राटाच्या
दरबारात कविते कवितेत कसला फरक
करता म्हणून म्हणाला होता? बक्षिमात
फरक कसा असे नव्हते का विचारले?
तेव्हा साडी कधीही असो किंमतोव फरक
का असणार?”

रामशर्मांच्या झोक्यात प्रकाश पडला.
आपल्या चुकीची कल्पना आली आणि
चुकीबद्दल त्याला लाजदेखील वाटली. परंतु
त्याला आश्चर्य वाटले की ती भोष्ट पा
व्यापाऱ्यांच्या कानापर्यंत कशी काय पोचली?
त्याच वेळी सम्राट व प्रवाल दोघांनी आपला
व्यापाऱ्यांचा वेध काढून घेतला. रामशर्मांनी
सम्राटाची क्षमा मागितली. सम्राटाने
ओढापासि दोन्ही साड्या रामशर्मांच्या
पत्नीला देऊन तिच्या मनावे समाधान केले
आणि स्मित करीत प्रधानाबरोबर राज-
निघून गेले.

महावली हनुमान

रामाने सांगितल्याप्रमाणे लक्ष्मण किष्कि-
धेला निघाला. तो धनुष्यबाण घेऊन
सुग्रीवाकडे गेल्यावर त्याच्याशी कसे बोला-
यचे याचा विचार करू लागला. मी हे
सांगित, सुग्रीव असे उत्तर देईल, त्याला
गुन्हा मी हे विचारीत वगैरे गोष्टी मना-
तल्या मनात ठरवीत तो चालत होता.
रामाने त्याचे रक्त खवळलेले होते.

वानरांनी लक्ष्मणाला दुकून येतांना
पाहिले व कोणी शत्रू तर येत नसेल अशी
शंका त्यांच्या मनात गेली. स्वताच्या आले
ने शाड उपटून किंवा मोठमोठे रंगडे घेऊन
ते मिळ होऊन उभे राहले. ते पाहून
लक्ष्मणाच्या तळपायांची आग मस्तकाला
जाऊन पेटूनचली. त्याच्या चेहऱ्यावर

संतापाच्या बुणा स्पष्ट दिसत होत्या.
त्याच्या मुलावरची तेजस्विता पाहून
वानरांची गालगण उडाली व ते सुग्रीवाकडे
घाबले व लक्ष्मण आला असल्याचे त्यांना
कळविले. परंतु सुग्रीवाने हारेंच्या अंतः-
पुरात असल्याने त्या वाटाकडे दुर्लक्ष केले.
अंध मात भयभीत होऊन लक्ष्मणाला
नम्रपणे भेटायला गेला. लक्ष्मण त्याला
म्हणाला—“मुला, मी आलो आहे, म्हणून
सुग्रीवाला जाऊन सांग. माझे दावा फार दुःखी
वगाने वसले आहेत. म्हणून मी आलो आहे,
मला वऊत ताबडतोब भेट म्हणून मांग.”
अंगद सुग्रीवाजवळ गेला आणि लक्ष्मण
भेटायला आला असल्याचे व खूप रामान
असल्याचे त्याने सांगितले.

ते एकूच सुपीव आपल्या मण्यांना म्हणाला- "मी काही राम येण्यासारखे बोललो की केलं? मग लक्ष्मणाला एवढा राग कसला झाला आहे? माझ्या शत्रूंनी श्यावे कान भरले की काय? मी तावरली-भ्यालो आहे असे नाही. मला काय, राम असो, की लक्ष्मण असो, दोघे सारखेच, भय कोणाचे असण्याचे कारणच काय? पित्रांनीच बिनाकारण असा राग करावला सुरुवात केली तर मनाला साहजिकच वाईट वाटते. मला आणखी भय दुसरे कसलेही नाही, रामाने माझ्यावर जसा उपकार केला आहे तसा प्रत्युपकार मी करू शकेन का अशी शंका येते आहे माझ्या मनात."

तेव्हा बुद्धिमान असणारे हनुमान तो हे सर्व ऐकत होता. तो सर्व मण्यांच्या समक्षच सुपीवाला म्हणाला- "राजा! तू रामाने प्रत्युपकार करण्याची मोष्ट वितरतां कामा नये. तू अंतःपुरात राहून आपले हे कर्तव्य विसरलास. आता शरद ऋतू सुरू झाला आहे. सुखाची तयारी करावला हीच खरी वेळ आहे. त्यासाठीच लक्ष्मण आला असणार. पत्नीला घालवून बसलेल्या रामाने दूःखामुळे तुला जरा कटू शब्दात निरोप पाठवला असेल. पण तो तू सहन केला पाहिजेस. तू आपले कर्तव्य विसरलास. तेव्हा लक्ष्मणाची मिळते घेऊन बोलण्या व्यतिरिक्त दुसरा उपाय नाही, असे यत्ना तरी वाटते. मी तुझा मंत्री आहे. तुझ्या हिताची मोष्ट मंत्रणा म्हणून मागणे माझ कर्तव्य आहे. तू स्वतः गुलाला व इतर बंधुबंध-बांना बरोबर घेऊन लक्ष्मणाला जाऊन भेट दे तत्प्रपणे नमस्कार करून तो मागेल तसे कर!"

अंशद लक्ष्मणाला बाबरपूर्वक बोलावून घेऊन आला. लक्ष्मण प्रमुख पात्रांची घरे पहात सुपीवाच्या वाड्यात आला. तो बाडा म्हणजे इंद्रभवनासारखा होता. अंतःपुरातून बीणावादनाचा आवाज बाहेर ऐकू येत होता. तेथे अनेक सुंदर स्त्रिया होत्या.

सुधीव एका मोठ्या विलासी पुण्यासारखा राहतो आहे. हे स्पष्टच दिसत होते. लक्ष्मणाला आलेला पाहून एका द्वारपालिका दामिनीने सूचना देण्यासाठी बोरी ओढून मोठ्याने घंटा वाजविली.

तो आवाज ऐकून सुधीवाला लक्ष्मण आल्याची गोष्ट कळली. त्याची छाती धडधड करू लागली. घसाला कोरड पडली. तो लारावा म्हणाला—“तारा! हा लक्ष्मण स्वभावाने सुशील तरम आहे म्हणतात, मग त्याला आता एवढा राग येण्यासारखे काय घडाले? मी काही चुक केली का? काही बसो, तू पुढे चर. त्याला गोड बोलून थोडा शांत कर. नंतर मी येतो.”

मद्याचा वास येत होता आणि आताच अवकाशावरून उडण्यासारखे तिच्या विखरलेल्या केशांवरून आणि वस्त्राभरणांवरून स्पष्ट दिसत होते. तिचे ते रूप लक्ष्मणालाच बरे नाही वाटले. त्याने तिच्याकडे पाहिले नाही.

तारा म्हणाली—“लक्ष्मणा! तुला राग येण्यासारखा कोण रे वागला? कोणाची एवढी हिंमत जाली रे?”

लक्ष्मण म्हणाला—“तू पतीच्या हिताची गोष्टच सदा मनात वाळयतेस. तो सदा मद्य पिऊन स्त्रीलोभ होऊन आपले कर्तव्य विसरला आहे. उपकाराबद्दल प्रत्युपकार न करणे हे धर्माविरोध आणि अर्थाविरोधच कार्य नव्हे का? आमच्या कर्म्याकडे असे दुर्लक्ष त्याने केले तर ते त्याच्या हिताचे आहे की नहिताचे याचा विचार दूष करून घ्या. आम्ही काय करणे बरोबर होईल याचा तूच विचार करून सांग.”

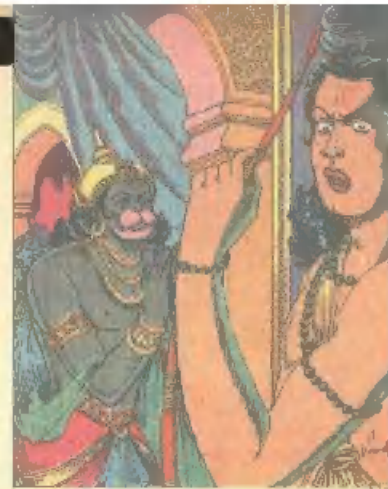
तारा म्हणाली—“लक्ष्मणा! कितो झाले तरी सुधीव हा तुझा मित्र आहे. मित्रावर हत्तके रागवून कसे चालेल? तुमचे काम त्याला करायचेच आहे. थोडी दिरंगाई जाली. तुझ्यासारख्या धोर पुरुषांनी सामान्य भाषांवर हाका राग काढणे बरोबर

नाही. त्याने तुमचे काम करायला थोडा उशीर केला त्याला कारण मी जवळ होते हेच आहे. तेव्हा तू सुधीवाला क्षमा कर. थोर थोर कृपांचे सुद्धा स्वीकार काही चालत नाही. मग सुधीव तर अगदीच सामान्य आहे!”

तो असे बोलून लक्ष्मणाला आन बोलावून घेऊन गेली. सुधीवाच्या अंगावर मृत्युवान रत्नहार व आभूषण होती. पुण्यालांनी मद्यविलेंल्या सिंहासनावर तो बसला होता. त्याच्या चारीबाजूला अनेक अस्त्रांसारख्या सुंदर स्त्रिया उभ्या होत्या. सुधीवाच्या बाजूला रुमा बसलेली होती. ते दृश्य पाहून लक्ष्मणाला महाभद्रासारखा राग आला.

लक्ष्मणाला पाहतांच सुधीव भयभीत होऊन सिंहासनावरून खाली उतरला. त्याच्याबरोबर सर्व स्त्रियादेखील उडून उभ्या राहत्या.

सुधीव तमस्कार करून समोर उभा राहल्यावर लक्ष्मण म्हणाला—“रामाच्या हातून तुझे काम भागल्यानंतर तू रामाचे काम नको का करायला? तू कृतघ्न आहेस, असत्यभाषी आहेस! आजपर्यंत तू मीतिचा शोध काढण्याचा प्रयत्न का केला नाहीस? खूप पिऊन अंतःपुरात बसून काय करतो आहेस? तू असा आहेस हे माहीत

असते बर रामाने तुला मानरांचे राज्य दिले असते का? तुला आपल्या बाणाने मी बालीच्या शोधार्थ पाठवितो.”

तारा पुन्हा सुधीवाच्या बतीने बोलू लागली—“लक्ष्मणा! सुधीव द्रोही, दुराचारी, कृतघ्न नाही. कित्येक दिवस कष्टात दिवस काढल्यानंतर आता कोठे त्याला श्वास घ्यायला थोडा वेळ मिळाला. तेव्हा या थोड्याशा अपराधाबद्दल तू क्षमा केली पाहिजेस. रामाकरिता तो मद्य, रुसला, एवढेच नव्हे तर त्याच्या सर्वस्वाला सोडायला तयार आहे. तो मीनेला आणून श्रेण्याची जबाबदारी घेऊ गेलेल. त्यासाठी तो राज्याची मूढ करू शकेल. तुमच्या

काय पाहिजे? तेव्हा तू माझ्याबरोबर चल, आणि पत्नी-विरहाने दुःखी झालेल्या रामाचे सांत्वन कर."

सुग्रीव जवळच उभा असलेल्या हनुमानाला म्हणाला—"जगात जेथे कोणी वानर वीर असतील त्यांच्याकडे निरोप देऊन दूत पाठव. मी यापूर्वी पाठविलेल्या दूतांना लवकर निरोप पोचवून कामे पूर्वी करवल्या ताकीद कर. दिरंगाई करणाऱ्या आळशी दूतांना माझ्याकडे घेऊन ये. दहा दिवसांच्या आत येवे जो वानर हजार हजारा नाही त्याला मृत्युदंड दिला जाईल असे जाहीर कर."

कामासाठीच त्याने सर्व वानर प्रमुखांना हजार राहण्यासाठी निरोप पाठविले आहेत, ते सर्व थोड्यांच वेळाने येतील. आजच खरोखरी त्यांनी यायला हवे. म्हणून तू आपला राम बोवा आबर."

ते ऐकून लक्ष्मणाच्या मनाचे थोडे समाधान झाले. ते पाहून सुग्रीवालादेखील थोडे उघडायला घोर आला. म्हणाला—"लक्ष्मण! माझ्या हातून थोडा प्रमाद घडला, त्याबद्दल समा कर. या जगात कोणाच्या हातून चुक होत नाही?"

लक्ष्मण शांतपणे त्याला घोर देत म्हणाला—"रावणाशी युद्ध करण्यासाठी तुम्ही मदत असल्यावर त्याहून जास्त आम्हांला

हनुमानाने सुग्रीवाच्या आज्ञेप्रमाणे किंकिषेत जे वानर होते त्यांच्याकडे निरोप देऊन वानर दूत पाठविले.

सुग्रीवाने एक सोन्याची पालखी आपणविली आणि स्वतःबरोबर तीत लक्ष्मणाला बसवून वानरांच्या राजाज्यासह थाटाने राम निवास करीत होता तेथे आला. सुग्रीव व लक्ष्मण पालखीतून उतरले आणि रामासमोर हात बांधून उभे राहले. नंतर सुग्रीवाला सांष्टांग नमस्कार करतांना पाहून रामाने त्याला उठविले व प्रेमाने भेटून त्याची खुशाली विचारली. नंतर सर्व रामाच्या व लक्ष्मणाच्या सूचनेप्रमाणे मग त्यान बसले.

रामाने सुग्रीवाला वृद्धाची वेळ जवळ येऊन ठेपल्याची आठवण करून दिली.

तेव्हा सुग्रीव म्हणाला—"रामा! एकाहून एक शूर व वीर असे कोट्यवधी वानर तुम्हा सगळ करण्यासाठी येत आहेत. ते रावणाला शकुटुंब परिवार समेत ठार करून भीतेला सोडवून आणून तुम्हाकडे पोषटी करतील."

आपल्यासाठी सुग्रीवाने मुरू केलेल्या नगरीचे वर्णन ऐकून रामाच्या मनाने समाधान झाले. राम म्हणाला—"सुग्रीवा! तुम्हा मदतीने मी नक्कीच आपल्या शत्रूचा नाश करू शकेन असा आत्म-विश्वास मला वाटू लागला आहे."

त्याच वेळी आकाशात धुळीचे कोट लागले. वानरांच्या झुंझीच्या झुंझी पेटू लागल्या होत्या. नदी किनाऱ्याला राहणारे, डोंगराळ प्रदेशात राहणारे, कोटचावडी वानर जमा होऊ लागले होते. काही वानर तांबड्या रंगाचे होते, तर काही भुरकट रंगाचे होते. अशा वानरांना बरोबर घेऊन घातबली नांवाचा एक प्रमुख वानर वीर येत होता. सोनेरी रंगाचा शूर वानरप्रमुख सूर्यप, म्हणजे ताराचा पिता काही कोटी वानरांना घेऊन आला होता. त्याचप्रमाणे ताराचे पिता तार नावाचा वानरदेखील आला. बावीस हजार वानरांना घेऊन

हनुमंताचा बाप केसरी आला. गवाक्ष, वृक्ष आदी भल्लूक सैन्य (अस्वलांचे सैन्य) घेऊन आले. नील वादर काळघा वानरांचे सैन्य घेऊन आला. गवय कोटी वानरांचे सैन्य घेऊन आला. दरीमुख, मेद, द्विविर, गज असंख्य वानरांना घेऊन आले जांबवान दहा कोटी भल्लूकांचे सैन्य घेऊन आला. गंधमादन, अंगददेखील थोड्या थोड्या वानराबरोबर घेऊन आले. एकूण जगात जेथेथे म्हणून वानरवीर होते सर्व किंकिषेला जमा झाले त्यांच्या आज्ञाने आसमंत दुसतुमत होते.

सर्व वानरांनी एकत्र जमून सुग्रीवाचे अभिवादन केले. सुग्रीवाने रथा सर्वांना

रामासमोर हुजर केले आणि त्यांची ओळख करून देऊन तो त्यांना म्हणाला-“तुम्ही आपापले श्रेष्ठ सोयीची आगा पाहुन दया-स्वीत्यात किंवा नदीच्या काठी उतरवा आणि त्यांची विचारपूस करीत रहा.”

तो रामाला म्हणाला-“रामा! तू आज करशील ते करायला कोटघातची वानर जमा झाले आहेत. त्यांत काही कामरूप, म्हणजे इच्छिलेले रूप घेणारे आहेत, पर्यंताकार आहेत, कामगमन करणारे आहेत आणि महापराक्रमीदेखील आहेत. तू त्यांना घाटेल ती आज्ञा कर. त्यांना काय घावे हे मला कळते. परंतु ते कसे आणि काय करायचे या गोष्टींची आज्ञा तूच कर.”

राम आर्गवाते आणि प्रेमाने सुग्रीवाला घंटया व म्हणाला-“सुग्रीवा! सीता जिवंत आहे की नाही? रावण कोठे राहतो? या गोष्टींची माहिती काढायला हवी. सीता जिवंत असल्याचे कळले तर त्यानंतर काय करावयाचे ते आपण शीघ्र ठरवू या. तेव्हा

मी सुचविले त्याचा विचार करून तूच वानरांना काय तो आज्ञा कर.”

सुग्रीवाने चिंतत नावाच्या पर्यंताकार वानराला बोलावून त्याला बरोबर एक लाख वानरांना घेऊन पूर्वेकडे जायला नांगितले. त्या दिशेला रावणाच्या देशाचा व सितेचा शोध लावून एका महिन्याच्या आत मिळालेली माहिती येऊन सांगायला नांगितले.

अशा तऱ्हेने सुग्रीवाने दक्षिणेकडे काही वानरांना पाठविले. दक्षिणेकडे जाणाऱ्या वानरांत नील, हनुमान, जांबुवान, सुहोत्र, शरारी, शरमुल्य, गज, गवाक्ष, गवय, ऋषभ, मेघ, द्विविध, विजय, गंधमादन, उल्कामुख, अनंग, अंगद वगैरे यानर होते. त्यांच्यापुढे बरोबर एक विशाल वानरसैन्य देखील होते.

त्यानंतर सुग्रीवाने तारेचे वडील सुवर्ण यास अनेक वानरांसह पश्चिमेकडे पाठविले. शंतवलीला एक लक्ष वानर बरोबर देऊन उत्तरेकडे पाठविले.

आमरुवाणी

न कर्ता कर्त्याच, कर्तव्य

क्षियांगे वापि नंद्वरः,

स्वभावे वर्तते लोकः,

नवय कालः पश्यामस् ॥

॥ १ ॥

[काणी कक्षवाही कर्ता नसता, काणी काणालाही प्रेरणा करणारा समर्थ नसतो हे जग नेहमीकरीत्या जाणत असते. त्याच्या घुळाळी काल असतो.]

न कालः काल नश्यति,

न कालः परिहीयते,

स्वभावम् व समासाद्य

न वञ्चित इतिवर्तते ॥

॥ २ ॥

[काल हा स्वतःच असतो. तो कोणाला बुभावीत नाही. काणी त्याचे अतिक्रमण करणे शक्य नाही.]

न कालस्यास्ति वपुर्ववम्,

न हेतुर्न पराक्रमः,

न भिन्नशक्तिसंबंधः,

कारणम् नास्तीति वक्षः ॥

॥ ३ ॥

[काळाला नश्वरते नाही. पराक्रम, मित, जातिमत्त्व तो मान्य नाही. तो स्वतःच आहे.]

